

לכל איש יש שם

יום הזיכרון לשואה ולגבורה | תש"ף

הצלה בידי יהודים בשואה - סולידריות בעולם מתפרק

אהרון מנצ'ר (במרכז) על סיפון האנייה עם קבוצת בני נוער יהודים מוינה
אותם הציל והעלה לארץ ישראל בפברואר 1939
ארכיון התצלומים, בית לוחמי הגטאות

ט' באדר, תש"ף, ירושלים
מרץ 2020

לכל איש יש שם

הנצחת קרבנות השואה על ידי הקראת שמותיהם בפומבי בארץ וברחבי העולם ביום הזיכרון לשואה ולגבורה - כ"ו בניסן תש"ף

שלום רב,

"לכל איש יש שם שנתן לו אלוהים ונתנו לו אביו ואמו" - כתבה המשוררת זלדה.

לכל אחד מקרבנות השואה - נשים, גברים וטף - היה שם. שמות פרטיים, שניתנו בידי ההורים ושמות משפחה הממשיכים את המורשת המשפחתית. המספר העצום של הנספים בשואה, כשישה מיליון יהודים, הוא כמעט בלתי-נתפס ועלול לטשטש את המשמעות של אבדן של כל יחיד מתוכם, שמשקלו כאבדן עולם מלא. הקראת שמות הנספים ביום הזיכרון לשואה ולגבורה נועדה להשיב לנספים את שמותיהם, להנציחם כיחידים, כבני אנוש בעלי זהות. מטרתה לכבד את זכרם של הקרבנות ולהנציח את שמות הנספים שאין להם קרובי משפחה. יש בכך כדי להמחיש את היקף הרצח, להיאבק בהשכחתה ובגימודה של השואה ולקרב את הדור הצעיר לנושא.

מפעל ההנצחה **"לכל איש יש שם"**, המציין השנה שלוששים ואחת שנים לפעילותו, מתקיים בחסות נשיא המדינה, מר ראובן ריבלין. האירועים המרכזיים מתקיימים בכנסת ביום הזיכרון לשואה ולגבורה, בהשתתפותם של ראשי המדינה, שרים וחברי כנסת, ובאוהל יזכור ביד ושם, בהשתתפות תלמידים, בני נוער וניצולי שואה. מעמד הקראת השמות מתקיים גם ברשויות מקומיות, בבתי-הספר ובמוסדות להשכלה גבוהה, בתנועות הנוער ובמחנות צה"ל, במוסדות הנצחה ובמקומות עבודה, ובקהילות יהודיות בתפוצות. הקראת השמות נערכת במסגרת שיתוף פעולה בין יד ושם, הסוכנות היהודית, הקונגרס היהודי העולמי, "נתיב" - לשכת הקשר של משרד ראש הממשלה, משרד החוץ וארגון "בני ברית".

הנושא המרכזי ליום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף הוא **"הצלה בידי יהודים בשואה - סולידריות בעולם מתפרק"**. בזמן המשטר הגרמני הנאצי התפתחה תופעה רחבה של יהודים שסיכנו את עצמם כדי להציל את בני עמם וזאת על אף שהיו גם הם קורבנות של המדיניות הנאצית הרצחנית. במציאות הזאת שבה כל יהודי נרדף, בתקופה קיצונית כל כך וחסרת תקדים אך טבעי הוא שהפרט יתרכז בניסיונות להצלת עצמו, משפחתו וקרוביו. אף שהקביעה ש"כל ישראל ערבים זה בזה" היא עיקרון שהעם היהודי התחנך לאורו לאורך הדורות, עצם הבחירה להושיט יד מתוך סיכון חיים אינה מובנת מאליה. יהודים שניסו להציל יהודים אחרים הסתכנו סיכון כפול שכן גם הם נרדפו על פי המדיניות הגרמנית הנאצית הרצחנית. יהודים הצילו יהודים אחרים שלא הכירו ולא דווקא את קרוביהם או את מכריהם, בלי תמורה, גמול או התניה כלשהי למעשיהם. המניע המרכזי לפעילותם הייתה התפסיה הנכונה את המציאות, מודעותם לגורל הצפוי לכל היהודים ומחויבותם העמוקה לסולידריות יהודית.

פעולות ההצלה התבצעו במסגרת יוזמות של יחידים או כחלק מפעילות של ארגונים, מחתרות או מוסדות יהודיים שונים. רבות מיוזמות ההצלה היהודיות חבות חוב גדול לסיוע שקיבלו מידיהם של לא - יהודים, ביניהם חסידי אומות עולם, שהושיטו סיוע ותמיכה. התופעה של סולידריות יהודית ואומץ הלב של יחידים וקבוצות בתקופת השואה מלמדת כי בשעה של סכנה קיומית נשמרה הסולידריות ואומצו ערכים אנושיים ומוסריים ובכללם הרצון והמחויבות לסייע לזולת.

ביד ושם נאספים דפי העד עם שמות הנרצחים, המופקדים למשמרת-עד בהיכל השמות. עד כה רשומים במאגר השמות קרוב ל-4.8 מיליון שמות קרבנות השואה. העם היהודי ניכר, בין היתר, במחויבותו לזכור ולשמר את מורשתו ולהנחיל את הזיכרון הלאומי והאישית מדור לדור. אנו נמשיך בכך ונהיה שותפים להנצחת קרבנות השואה על ידי מילוי דפי עד והקראת שמות הנרצחים **"לכל איש יש שם"** במסגרת אירועי יום הזיכרון לשואה ולגבורה. **אנו פונים אליכם להשתתף עמנו במפעל חשוב זה, על-מנת להשלים, ככל שניתן, את מצבת שמות נספי השואה, ולזכור לעד את הנרצחים.**

אבנר שלו, יו"ר הנהלת יד ושם

הצלה בידי יהודים בשואה - סולידריות בעולם מתפרק

בתקופת השואה הייתה גיזי פליישמן מברטיסלווה שבסלובקיה אישה בשנות הארבעים לחייה, אם לשתי בנות שהעלתה לארץ ישראל לפני המלחמה. במשך שנים עסקה בפעילות ציבורית בתחומי הרווחה, החינוך, הכשרת הנוער וההגירה היהודית והיתה פעילה בארגון ויצ"ו ובג'וינט. בראשית שנת 42, עם היוודע לפליישמן וחבריה על התוכנית לגירוש יהדות סלובקיה, התגבשה בברטיסלווה קבוצה מחתרית של אנשי ציבור שנקראה לימים "קבוצת העבודה". בזכות כישוריה הארגוניים של פליישמן וקשריה עם גורמים שונים בממשל הסלובקי מינו אותה חבריה למנהיגת הקבוצה לצד הרב וייסמנדל, אישה יחידה בין גברים. באביב 1942 פעלה עם חבריה להפסקת הגירושים מסלובקיה לפולין. נוסף על מבצעי סיוע והצלה פעלה להזעיק את העולם החופשי להפסקת ההשמדה. ב 6 בספטמבר 1942 כתבה גיזי פליישמן לבתה עליזה בארץ:

"...הגורל רצה שלא נוכל להיות ביחד... אך אותו גורל גם רצה שבשנות הסבל הקשות ביותר של עמנו ממלאת אמן שליחות להקל על סבל גדול זה. אם אעבור תקופה קשה זאת, אני חושבת שאוכל לומר שלא חייתי את חיי לשוא. ברוח זו את חייבת לשאת את הפרידה, היות שמעל לכל סבל אישי עומד כלל ישראל..."¹

גיזי פליישמן וחברי קבוצת העבודה הם חלק מתופעה רחבה של יהודים שסיכנו את עצמם כדי להציל את בני עמם בזמן המשטר הגרמני הנאצי, ששאף להכחיד את היהודים במסגרת פתרון סופי ונעזר במשתפי פעולה מקרב בני העמים הכבושים שלקחו חלק פעיל במלאכת הרדיפה ולעיתים אף הרצח. במציאות הזאת שבה כל יהודי נרדף, בתקופה קיצונית כל כך וחסרת תקדים אך טבעי הוא שהפרט יתרכז בניסיונות להצלת עצמו, משפחתו וקרוביו. אף שהקביעה ש"כל ישראל ערבים זה בזה" היא עיקרון שהעם היהודי התחנך לאורו הדורות, עצם הבחירה להושיט יד מתוך סיכון חיים אינה מובנת מאליה. יהודים שניסו להציל יהודים אחרים הסתכנו סיכון כפול שכן גם הם נרדפו על פי המדיניות הגרמנית הנאצית הרצחנית. יהודים הצילו יהודים אחרים שלא הכירו ולא דווקא את קרוביהם או את מכריהם, בלי תמורה, גמול או התניה כלשהי למעשיהם. המניע המרכזי לפעילותם הייתה תפיסתם הנכוחה את המציאות, מודעותם לגורל הצפוי לכל היהודים ומחויבותם העמוקה לסולידריות יהודית.

פעולות ההצלה התבצעו במסגרת יוזמות של יחידים או כחלק מפעילות של ארגונים, מחתרות או מוסדות יהודיים שונים. הן התקיימו בארצות שבהן נרדפו היהודים ובארצות שאליהן ברחו יהודים. ניסיונות ההצלה התבצעו באמצעים מגוונים ובכללם הברחה ומעבר גבולות, הכנה והפצה של מסמכים מזויפים, סיוע בהגירה או בהסתרה, הקמת מוסדות סעד ורווחה לטובת כלל הציבור היהודי הנרדף ועוד. בצרפת פעל ארגון אוז"ה (Oze. Ose) להוצאת ילדים ומבוגרים ממחנות הסגר ולהעברתם למוסדות ילדים ולבתים פרטיים מתוך כוונה להסתירם. תנועות שונות שבהן השתתפו בני נוער וצעירים כגון תנועת הנוער הציוני והצופים פעלו להסתיר ילדים ולהעבירם את הגבול לשווייץ ולספרד. בהונגריה הבריחו ב 1944 תנועות הנוער תחת הכיבוש הגרמני הנאצי יהודים והעבירו אותם את הגבול לרומניה, ייצרו תעודות מזויפות מצילות חיים והצילו ילדים בבתי יתומים שהקימו ברחבי בודפשט.

בליטא פעל זרח ורהפטיג להצלתם של תלמידי ישיבות ובהולנד פעלו הני ויהושע בירנבאום להצלת ילדים יתומים - תחילה במחנה המעבר וסטרבורק ובהמשך במחנה ברגן בלזן שאליו גורשו. ברומניה פעלה ההנהגה היהודית, בראשותו של ד"ר וילהלם פילדרמן, לסיוע ליהודים שגורשו לחבל טרנסניסטריה. הם העבירו לשם מזון ואף פדו חלק מן האנשים בכסף. ארגונים יהודיים שהתרכזו בשווייץ הניטרלית פעלו להברחת יהודים לשווייץ.

הדוגמאות האלה של ניסיונות סיוע הן רק חלק קטן ממעשי הצלה של יהודים בידי יהודים ויש בהן כדי ללמד על עצם העשייה והיקפה. לא כל ניסיון הצלה צלח. על אף ניסיונות ההצלה הרבים של יהודים בידי יהודים לא התאפשרה כמעט הצלה עקב המדיניות הגרמנית הנאצית הרצחנית. רוב היהודים שחיו תחת הכיבוש הגרמני הנאצי נרצחו בשואה. שמואל אוסוולד רופאייזן מסר מידע ליהודי גטו מיר בביילורוסיה וסייע בבריחתם ליער, אבל רק מעטים מקרב יהודי הגטו שברחו שרדו. פעולות הצלה רבות של יהודים לא תועדו ולא השתמרו בשל חשאיותן ומכיוון שהמעורבים בהן נרצחו.

רבות מיוזמות ההצלה היהודיות חבות חוב גדול לסיוע שקיבלו מידיהם של לא - יהודים, ביניהם חסידי אומות עולם, שהושיטו סיוע ותמיכה. התופעה של סולידריות יהודית ואומץ הלב של יחידים וקבוצות בתקופת השואה מלמדת כי בשעה של סכנה קיומית נשמרה הסולידריות ואומצו ערכים אנושיים ומוסריים ובכללם הרצון והמחויבות לסייע לזולת. המצילים היהודים התמודדו לא אחת עם קשיים ודילמות ואף על פי כן בחרו בעשייה למען אחיהם הנרדפים. על העם היהודי לזכור וללמד את התופעה המופלאה הזאת.

כשנמלט אל היער החליט טוביה ביילסקי להקים יחידת פרטיזנים שתורכב ממשפחות, ובכללם ילדים, נשים וזקנים. החזון והייעוד של הגדוד שהקים היה שהצלת נפשות חשובה יותר מכל דבר אחר. מוטב להציל נפש אחת מישראל, אמר, מלהרוג עשרים גרמנים.

1. מתוך: חנה יבלונקה, גיזי פליישמן: "יש לעשות הכל כדי להציל", בתוך: יהודה באואר (עורך) מנהיגות בעת מצוקה - קבוצת העבודה בסלובקיה 1942-1944, הוצאת קרן יוצאי צ'כוסלובקיה, עמ' 88.

הצעות לטקס וירטואלי

חוברת זו יועדה מראש לסיוע בהכנת טקסי יום השואה. נוכח איסור ההתקהלות השנה אנו מציעים לכם אפשרות של הרכבת טקסים וירטואליים והעברתם הממוחשבת לקהלי יעד שונים.

טקס יום השואה כולל עקרונית מספר מרכיבים חוזרים:

- « קטעי יזכור, קטעי תפילה
- « הדלקת נרות
- « קטעי הקראה: קטעי עדות ויומנים, קטעי ספרות ושירה
- « הקראת שמות
- « שילוב שירים - מושמעים או מושרים
- « שילוב עדויות מצולמות או קטעי סרטים קצרים

השנה אנו מציעים כחלופה - שליחה של טקס כתוב שיכלול סיפורים, עדויות ושירים העוסקים כולם בתופעה הרחבה ומלאת ההשראה של יהודים שהצילו את בני עמם בתקופת השואה.

הבאנו בחוברת זו מגוון סיפורים המשקפים את היקפה ורבגוניותה של התופעה: סיפורי הצלה של יחידים לצד סיפורי מתוות יהודיות. הצלה בידי רבנים לצד הצלה שהתבצעה בתנאי יער. כמו כן הרחבנו בעיסוק בפעילותן של רשתות הצלה במסגרתן הסתייעו המצילים היהודים במקומיים לא יהודים שהושיטו יד וסייעו ליהודים הנרדפים.

אנו ממליצים לבחור לצורך הטקס מגוון של סיפורי הצלה ולייצגם במגוון אמצעי העברה: קטעי תיעוד ועדות, שירים כתובים ומושרים, קטעי סרטים ועוד.

לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם

זלדה

כל הזכויות שמורות למחברת ולאקו"ם

לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ אֱלֹהִים
וְנַתְּנוּ לוֹ אֲבִיו וְאִמּוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ קוֹמָתוֹ וְאָפֶן חֵיוָכוֹ
וְנַתֵּן לוֹ הָאָרֶץ

לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ הֶהָרִים
וְנַתְּנוּ לוֹ כְּתָלָיו
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ הַמְּזֻלּוֹת
וְנַתְּנוּ לוֹ שְׂכָנָיו

לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ חֲטָאִיו
וְנַתְּנָה לוֹ כְּמִיּהָתוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ שׁוֹנְאָיו
וְנַתְּנָה לוֹ אֲהָבָתוֹ

לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ חֲגָיו
וְנַתְּנָה לוֹ מְלֶאכֶתוֹ

לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ תְּקוּפּוֹת הַשָּׁנָה
וְנַתֵּן לוֹ עֲוֹנוֹ
לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם
שְׁנַתְנוּ לוֹ הַיָּם
וְנַתֵּן לוֹ
מוֹתוֹ.

קרול דויטש, "והמים להם חומה מים ומשמאלם" (שנות י"ד, כ"ב), אנטוורפן, בלגיה, 1941-1942

והמים להם חומה מימינם ומשמאלם ש.מ. י"ד. כב.
AND THE WATERS WERE A WALL UNTO THEM
ET LES EAUX S'ÉCARTÈRENT II-14-22.

מחתרות הצלה יהודיות

לאון רויטמן ואוטו גינייבסקי (טוטו) בגרנובל, 1943

המחתרת בצרפת

מה היה הנשק שלנו? מה יכולנו פעילי המחתרות היהודיות לעשות? כל יהודי שהיה מצויד בתעודות שיצרנו וסיפקנו לו יכול היה להופיע כצרפתי, אם דיבר צרפתית היטב. אנחנו כמובן ניצלנו זאת. קודם כל היה צורך לאפשר ליהודים להסתתר בכדי לא להיתפס על ידי המשטרה הצרפתית. הצעירים של הצופים ושל התנועה הציונית המאוחדת חיפשו מקומות מסתור בכפרים, בהרים, בערים קטנות, שם היה קל יותר להסתתר. יחד עם זאת יצרנו מעבדות לייצור תעודות מזויפות... מעבדה שסיפקה ניירות לכל שטח צרפת הייתה בגרנובל והציויד היה מוסתר במעבדה שלי. אני הייתי אז דוקטורנט באוניברסיטה של גרנובל ושם הסתרנו חותמות וניירות מזויפים... מכל צרפת הגיעו אלי קשריות שהיו בשליחות מן הערים השונות כדי לקבל דוקומנטים ולהעביר אותם הלאה. עיקר השליחויות בוצעו בידי בחורות... הפעילים שלנו שיתפו פעולה עם פקידים צרפתים בערים ובעיירות וכך יכולנו להוציא שמות מהרשימות שלהם ולהכפיל שמות של בני

אדם שהיו קיימים כבר במקום אחר. הדבר הראשון מבחינתנו כאמצעי הצלה היה לצייד את היהודים בתעודות שאפשרו להם לעזוב את מקום המגורים שלהם, שם היו תופסים אותם, ושם חיפשו אותם. התעודות אפשרו לנו למצוא עבורם מקומות מסתור. גם למבוגרים ובעיקר לילדים. במקביל חיפשנו שיתופי פעולה עם מוסדות נוצריים. במספר מנזרים הצלחנו להסתיר מאות ילדים.... הצלחנו גם להעביר כמה אלפי יהודים, בעיקר ילדים, לשווייץ. זה היה קשה מאוד, השווייצרים לא היו מעוניינים לקלוט את היהודים וחלק מהם נתפסו ושולחו בידי הגרמנים. קבוצות אחרות עברו את הפירינאים, ההרים הגבוהים בגבול צרפת ספרד. הדרך הייתה קשה ביותר כך שרק כמה מאות צעירים ניצלו דרך ספרד והגיעו אפילו ארצה, לבריגדה היהודית, בזמן המלחמה...

מתוך עדותו של איתן גינת, ארכיון יד ושם

גן ילדים בסנט ג'רבה שהפעילו חברי תנועת הנוער הציוני. חלק מהילדים הוברחו לשווייץ, חלק פונה עם נסיגת הצבא האיטלקי מהאזור לאיטליה וחלק נתפס בידי הגרמנים.

איתן גינת (טוטו) נולד בשנת 1920 בווינה שבאוסטריה, בשם אוטו גינייבסקי. ב-1934 עברה משפחתו לבריסל שבבלגיה. עם פלישת גרמניה לבלגיה ולצרפת במאי 1940 גורש גינת למחנה סן סיפריאן שבדרום צרפת. במאי 1942 השתתף עם אחיו פול גינייבסקי בהקמת "הגדוד הציוני של מונפלייה", ממנו התפתחה תנועת הנוער הציונית

בצרפת (Mouvement De La Jeunesse Sioniste - MJS). התנועה כללה את נציגי הקבוצות והמפלגות היהודיות בצרפת והפכה לחלק מהמחתרת הצרפתית (הריזיסטנס). בכינויו המחתרתי "טוטו" פעל גינת להצלת אלפי יהודים באמצעות הנפקת תעודות מזויפות, מציאת מקומות מסתור, העברת יהודים בסתר לשווייץ ולספרד ואף ניסיון להעלות יהודים לארץ ישראל. לאחר שחרור דרום צרפת, בסוף 1944, התגייס גינת לארגון ה"הגנה". בשנת 1945 עלה לארץ ישראל, לחם במלחמת העצמאות. גויס לחיל המדע וסייע בשיתוף פעולה עם משרד הביטחון הצרפתי. גינת עסק רבות בהנצחת זכרם של חברי המחתרת היהודית בצרפת ובהנחלת סיפורי ההצלה שלהם.

זה היה באזור הדרומי של צרפת בסוף חודש אוגוסט 1942, בעיר ליון. שם היו גם בעיר וגם בפריפריה מעצרים מסיביים של משפחות שלמות של יהודים מהגרים שאינם בעלי אזרחות צרפתית. הם כונסו במחנה וניסיה. ואז התגובה של תנועת הצופים הייתה לגייס את המדריכים של התנועה, ומצאתי את עצמי מלווה קבוצות קטנות של ילדים יהודים שהיה צריך להבריח אותם למקומות בהם יהיו מוגנים ממעצר ומגירוש. היו 108 ילדים תחת חסותי מגיל שנתיים ועד שש עשרה. עד שעות הערב כמעט כולם היו מטופלים, מוגנים במקומות מסתור. ביום המחרת, יום ראשון, הגיעה משאית של המשטרה. הם ביקשו להעמיס את הילדים. הם קיבלו פקודה ממשרד הפנים, אך כבר לא היה אף אחד. הצלחנו להציל מספר רב של ילדים יהודים. זו הייתה העמידה הלא אלימה שלנו כתנועה."

מתוך עדותו של לוסיאן לזר, ארכיון יד ושם

ארגון הצופים היהודים

פעילותו של ארגון הצופים היהודים, שהוקם ביזמתו של רובר גמזון, התרכזת באזור וישי שבדרום צרפת. הארגון יזם הקמתם של מרכזים חקלאיים לצעירים, שם עבדו ולמדו יהדות וציונות. בסוף 1941 השתלבו הצופים במסגרת האו"ז"ף (האיגוד הכללי של היהודים בצרפת) ויכלו בד בבד לקיים פעילות מחתרתית בלי לעורר חשד. בנובמבר 1942 עבר הארגון לפעילות מחתרתית מלאה בכינוי סיִיִיִי. חברי הארגון עסקו בהברחת ילדים ומבוגרים לשווייץ, בהסתרת יהודים ובהספקת תעודות מזויפות. חברי הארגון השתתפו בקרבות לשחרור צרפת.

לוסיאן לזר נולד בשטרסבורג שבצרפת בשנת 1924. ביוני 1940, לאחר כניעת צרפת לגרמניה הנאצית, ברח המשפחה לליון, באזור בשליטת ממשל וישי. לוסיאן הצטרף לצופים היהודים ובהמשך היה חלק מרשת הצלה מחתרתית במסגרתה עסק בזיוף תעודות ופנקסי מזון עבור חברי המחתרת של הצופים היהודים, וליווה משלחות של ילדים ברחבי דרום צרפת. בעקבות

אלפרד אחיו, שהיה חבר ביחידת המאקי של תנועת הצופים היהודים שלוחמיה התמחו בלוחמת גרילה, הצטרף אף הוא ליחידה זו. בהמשך הוא שירת בצבא הצרפתי ולחם בקרבות באזור היער השחור בגרמניה. בספטמבר 1945 שב לוסיאן לצרפת ופגש את אמו ואחותו, ששרדו את המלחמה. לוסיאן עסק בחינוך, והיה מנהלו הראשון של בית הספר התיכון ע"ש רנה קסין בירושלים. במקביל הקדיש את זמנו למחקר היסטורי שהתמקד במחתרת היהודית בצרפת בתקופת מלחמת העולם השנייה, ופרסם ספר בנושא בהוצאת יד ושם. נוסף על כך, לוסיאן חבר בוועדה לציון חסידי אומות העולם.

קבוצת הילדים לאחר שחרורם ממאסר, על מדרגות בית העירייה באנמאס, צרפת, 8 באוגוסט 1944.

שירה של מריאן קון

מחר אבגוד, לא היום
מחר.
היום עקרו לי ציפורניים,
אני לא אבגוד.
אינכם יודעים את גבולות אומץ לבי,
אני - אני יודעת.
אתם חמישה,
ידיכם הקשות ענודות טבעות,
לרגליכם נעליים מסומרות.
מחר אבגוד, לא היום.
מחר.
דרוש לי לילה כדי להחליט,
דרוש לילה, לא פחות,
כדי להתכחש, כדי להפנות עורף,
כדי לבגוד.
כדי להתעלם מידידי.
כדי להפנות עורף ללחם וליין,
כדי לבגוד בחיים,
כדי למות.
מחר אני אבגוד, לא היום.

מרים - מריאן קון (כהן) - 1924-1944, פעילה במחתרת היהודית בצרפת. נולדה במנהיים שבגרמניה, היתה חברה בתנועת 'ארגון הצופים היהודים בצרפת', וב-1942 הצטרפה גם לתנועת הנוער הציוני המאוחד. התגישה לארגון מחתרתי מטעם שתי התנועות, שהבריח לשוויץ ילדים יהודים שהוריהם גורשו מצרפת.

ב-31 במאי 1944 נעצרה קבוצת צעירים שניסתה לעבור את הגבול ליד העיר אנמס, צרפת. בקבוצה שנעצרה היו 28 נערים ונערות יהודיים בני ארבע עד שש-עשרה והמדריכה שלהם, מריאן כהן. אחרי מעצרו נכלאו מריאן כהן וחניכיה באחד האגפים של מלון פקס שהפך להיות בית-הסוהר של הגסטפו. ראש העיר של אנמס, ז'אן דפו, הצליח לשכנע את מפקד הגסטפו, לשחרר את הילדים הצעירים יותר בקבוצה. במלון פקס נשארו יחד עם מריאן כהן חמישה בנים ושש בנות שנשלחו כל בוקר לעבודה מחוץ לכלא. חברי המחתרת היהודית ביקשו מדפו לעזור להם להבריח את מריאן כהן לתוך מכונית שתחכה בפינת אחד הרחובות בהם צעדה יחד עם הילדים בדרכם לעבודה. כשכהן שמעה על התוכנית סירבה לקחת בה חלק. היא טענה שמתפקידה להשגיח על הילדים, מה גם שחששה שהם עלולים להיענש בגלל בריחתה. היא הבינה שכיהודייה סיכוייה להינצל אפסיים ולכן אמרה באומץ לחוקריה: "הצלתי יותר ממאתיים יהודים, ולו הייתי חופשיה עכשיו הייתי ממשיכה בכך".

בליל 8 ביולי 1944 חטפו שוטרים צרפתים את מריאן כהן בת העשרים מהכלא ורצחו אותה. מאוחר יותר באותו חודש הודיע מפקד הגסטפו באנמס לדפו, שבגלל הצפיפות הרבה השוררת במלון על הילדים שנתרו בו "להעלם". דפו שב והפעיל את כושר השכנוע שלו והצליח לשחרר גם את הילדים שהיו עדיין בכלא. ביום ראשון האחרון של חודש יולי עזבו הילדים העצורים את הכלא והצטרפו לחבריהם הצעירים יותר. אנמס שוחררה ב-18 באוגוסט 1944, וכל הילדים ששוחררו בזכות פעילותו של דפו הועברו למוסדות יהודיים בג'נבה. בשנת 1966 הוענק לז'אן דפו אות חסידי אומות העולם.

בתא הכלא של מריאן כהן, נמצא לאחר מותה השיר שכתבה, המעיד על מחויבותה למחתרת.

פאני בן עמי נולדה ב-1930 בבאדן-באדן בגרמניה להירש וליהאנה-חנה אייל. עם עליית היטלר לשלטון ברחה המשפחה לפריז. לבני הזוג אייל נולדו עוד שתי בנות, אריקה וז'ורז'ט. לאחר הכיבוש הגרמני ביוני 1940 נאסר האב ופאני ואחיותיה הועברו לבית ילדים בחסות האו"ה. לאחר פיזור בית הילדים עברו פאני ואחיותיה לעיר ליון. בסוף קיץ 1943 נוכח הסכנה שהגרמנים יגיעו לאזור, החליטה מחתרת האו"ה על העברת קבוצות ילדים לשווייץ באמצעות הברחת גבול.

פאני ואחיותיה בבית הילדים בשומון

אני כבר ידעתי שאין לי בית. אבא במחנה ריכוז... אמא בלימוז' באיזשהו מקום ואנחנו, אני ושתי אחיותיי בבית ילדים של ארגון האו"ה. אז האו"ה ארגנה קבוצות לבריחה לשווייץ. ילד בן 17 היה אחראי עלינו... וכשהתקרבו לגבול עם שווייץ הוא אמר שהוא בכלל לא יחצה את הגבול. הוא חוזר כדי שאמא שלו לא תישאר לבד... תראי הוא אמר לי אני אתן לך את הכל. את תהיי אחראית עליהם. הסתכלתי עליו ואמרתי אבל אני לא יודעת שום דבר. את יודעת לקרוא במפות? הוא שאל אותי, אמרתי שכן. הוא אמר לי שבתחנת הרכבת הבאה הוא יורד ונתן לי הנחיות היכן לפגוש את האחראית. היינו יותר מ-15 ילדים, כמה מהם יותר גדולים ממני, בת ה-13... כאשר הגענו אל תחנת הרכבת... הבנו שאי אפשר להמשיך הלאה כי המחתרת הצרפתית פוצצה את הגשר בדרך לעיר הגבול... בלית ברירה ניגשתי לעובד תחנת הרכבת, סיפרתי לו שההורים שלנו מחכים לנו והוא השיב שיש לאנסי, עיר הגבול, רק רכבת שמוכילה פחם ודברי דואר... הוא נתן לכל חבורת הילדים שהייתה איתי לעלות ולשבת בין שקי הדואר... לאחר שהילדים ירדו מהרכבת הצלחתי להעלות אותם למשאית עם מברחי מקומי אבל אז במחסום פתע של הז'נדרמריה הצרפתית, נתפסנו כולנו..."

"אני זוכרת את הרגע שתפסו אותנו. נעלו את כל הילדים בחדר. מסביב היו שוטרים ששאלו אותנו אם אנחנו יהודים. אמרתי לילדים שהם צריכים לשתות הרבה מים כי לא היה בכלל אוכל. אף אחד לא בכה... התחלנו לקלל ולהגיד לשוטרים שהם רוצחים ילדים. זה היה אמיץ. היינו ילדים מבוגרים... ראיתי בחוץ שתי משאיות עם צלב קרס, ופתאום שמתי לב לדלת, פתחתי אותה והבחנתי בשירותים עם חלון קטן... אמרתי לכולם - 'מי שרוצה צריך לברוח. אם לא - לא תראו יותר אף אחד. אתם תהיו במקום שלא חוזרים ממנו'..."

"ב-10 בספטמבר 1943 הגיע המברח שארגנו עבורנו ופקד עלינו לעבור חמישה קילומטרים ב-45 דקות, עד שנגיע לשטח השווייצרי. הגדר הייתה בגובה של כשני מטרים והמברח הוא זה שחתך אותה משני צידי הגבול. תוך כדי שאנחנו מתחילים לנוע, אחד הילדים רץ בכיוון ההפוך ואני אמרתי לו, 'אתה עלול למות, אני ארביץ לך!' לא הייתה לי ברירה אלא להפחיד אותו וכך הצלחתי להחזיר אותו אלינו... כשחצינו את הגבול שמחנו וצחקנו אבל אז שאלתי איפה מרגלית בת השלוש? ראיתי אותה בשטח המפורז, כמעט בגבול של צרפת. לא חשבתי על שום דבר ורצתי בחזרה, לקחתי אותה ופתאום אני שומעת שוירים עליי. רצתי בזיגזג כמו שלימדו אותנו בבית הילדים כשנחש רודף אחריך. לאחר שחצינו את הגבול הגיע הצבא השווייצרי, והחיילים היו הראשונים לטפל בנו"

חבורת הילדים שעברה את הגבול לשווייץ

פאני ואחיותיה בשווייץ, 1946

המחתרת בסלובקיה - "קבוצת העבודה"

דיוקן ג'זי פליישמן בדמות ז'אן דארק, 1944

6 בספטמבר 1942

הגורל רצה שלא נוכל להיות ביחד... אך אותו גורל גם רצה שבשנות הסבל הקשות ביותר של עמנו ממלאת אמך שליחות להקל על סבל גדול זה. אם אעבור תקופה קשה זאת, אני חושבת שאוכל לומר שלא חייתי את חיי לשווא. ברוח זו את חייבת לשאת את הפרידה, היות שמעל לכל סבל אישי עומד כלל ישראל.

גיזי פליישמן, ממכתבה לבתה עליזה (ליצי) בארץ ישראל מתוך מנהיגות בעת מצוקה, עמ' 88-89

מר מאיר היקר,

מצ"ב כמה מכתבים [שקיבלה מפולין]: אין צורך להוסיף דבר. אפשר להשתגע כשיודעים שהמוני אנשים ממשיכים למות. החדשות שקיבלנו מהשליחים שלנו בשבוע שעבר, עוד לא נשמעו כמותן.

אני לא מאמינה שנפגוש שוב אי פעם מי מחברינו.

כל עיכוב יכול לסכל את הסיכוי להצלת חיים, ולכן אני מתחננת שתתגבר על כל הקשיים הטכניים כדי שהעזרה תוכל להגיע בזמן.

הפתגם: מי שנותן מהר נותן פי שתיים, מעולם לא היה נכון יותר.

שלך, ג'זי

גירושן של נשים צעירות לאושוויץ, סלובקיה, מרס 1942

(מתוך מכתב מ-1943 של גיזי פליישמן לסאלי מאיר, נשיא איחוד הקהילות היהודיות בשווייץ בימי השואה)

גיזי פליישמן

גיזי פליישמן, פעילה ציונית בסלובקיה. מראשי "קבוצת העבודה" שהוקמה באביב 1942 ופעלה למען הצלת יהודי סלובקיה. כמו כן היתה פליישמן פעילה בניסיונות למימוש "תוכנית אירופה". בעקבות מצוד של הס"ס נעצרה פליישמן, ובאוקטובר 1944 נשלחה לאושוויץ, שם נרצחה.

קבוצת העבודה

באביב 1942 החל גירושם של יהודי סלובקיה לפולין. כתגובה להתנהלותו של היודנט המרכזי בברטיסלבה מול השלטונות הגרמניים, התארגנה קבוצת פעילים - קבוצת העבודה - להצלת יהודי סלובקיה. בראש הקבוצה עמדו גיזי פליישמן, ראש ויצ"ו, מיכאל דב וייסמנדל, רב חרדי, ולצדם אישי ציבור מזרמים שונים: ציונים, אורתודוקסים ומומרים כשמטרתם הייתה לפעול להפסקת השילוחים. במאבק להפסקת השילוחים גיבשה קבוצת העבודה מדיניות של שיחוד גורמי מפתח בשלטון הסלובקי ובנציגות הגרמנית. במשא ומתן שהתנהל בקיץ 1942 העבירו חברי קבוצת העבודה לדיטר ויסליצני - נציגו של אייכמן בסלובקיה - עשרות אלפי דולרים. משיקולים גרמניים נעצרו הגירושים בסתיו 1942, אולם קבוצת העבודה סברה כי היה זה תוצאה מפעילותם והיא ראתה בכך חיזוק לבאות. ההפוגה בגירוש היהודים שכנעה את קבוצת העבודה בחיזיונותו של השוחד. בעקבות כך הגתה הקבוצה את תכנית אירופה, לפיה יעבירו יהודי העולם לידי הגרמנים מילוני דולרים בתמורה להפסקת הגירושים ולהפסקת השמדת כלל יהדות אירופה. המשא ומתן בין הקבוצה לבין גורמי הס"ס, שהחל בסתיו 1942, נסתיים בלא כלום, ובדיעבד התברר כעוד אחד מצעדי הרמייה של הס"ס. למרות אכזבתם מכישלון תכנית אירופה לא חדלו חברי קבוצת העבודה מפעילותם להצלת יהודים. הידיעות על הרציחות בפולין הניעו את חברי הקבוצה לעקוב אחר גורל המגורשים ולסייע לנמלטים מפולין לסלובקיה ביצירת מקומות מסתור ובהפקת תעודות מזויפות. בה בעת שקדו להפיץ את המידע על הרצח מתוך תקווה לסכל את הגירוש הצפוי של יהודי הונגריה. מאמציהם כשלו, חלקם נעצרו, ובשלהי 1944 גורשו מנהיגיהם וייסמנדל ופליישמן לאושוויץ.

כתבנו אליכם ב' מכתבים (בהם פורטה תוכנית הצלת אירופה) להודיע כי בעזר כסף יש להציל:

אלפים ואלפים נפשות פה (בסלובקיה) מגרוש לטבח מאות אלפים בארץ גזרה (פולין) מטבח...

כל זה יש לקנות בכסף פשוט... אין אנחנו מבינים איך אתם אוכלים ושותים, איך אתם ישנים על מיטתכם, איך אתם מטיילים בחוצות וזה חודשים אנחנו צועקים ועדיין כלום לא עשיתם.

בבקשה מכם תמחלו על דברי קצף הללו, אבל להתאפק לא נוכל למראית התרשלות הנורא הזה.

בטוח אני כי אחרי ישועת ה' במהרה, תספקו גם אתם כפי על ירך כי תראו כי היה היכולת בידכם להציל - והצל לא הצלתם.

עשו נא עמכם בעצמכם טובה ומנעו מכם את מחשבת חרטה זאת ... מעשים אנחנו מבקשים, לא מעשים גדולים וכן לא מעשים של מסירות נפש, רק מעשים של מסירות כסף - ואלפי רבבות ומאות אלף תלויים בכסף.

הרב וייסמנדל, דצמבר 1942

הרב מיכאל דב וייסמנדל (1903-1956)

באביב 1942, בעיצומו של גירוש יהודי סלובקיה להשמדה, נרתמו דב מיכאל וייסמנדל, רב ישיבת ניטרא, וחבריו בקבוצת העבודה לנסות ולהציל את יהודי אירופה. הרב וייסמנדל היה מהוגי הרעיון כי תשלום כופר נפש לס"ס יביא להפסקת הגירושים לפולין, ופעל למימושו. ב-1944, לאחר הפוגה של שנתיים, כאשר חודשו המשלוחים מסלובקיה לאושוויץ, גורשו הרב וייסמנדל ובני משפחתו. הוא קפץ מן הרכבת, הסתתר וניצל. אשתו וילדיו נרצחו.

באוקטובר 1944 ברח הרב וייסמנדל מרכבת גירוש לאושוויץ והתחבא בבונקר באזור ברטיסלבה. לצורך הסוואת זהותו הוא גילח את זקנו.

WHERE ART THOU?

ADAM OU ES-TU? I-3-9.

אדם.. אייכה ב'א.ג.ט.

קרול דויטש, "אדם...אייכה (בראשית ג' ט), אנטוורפן, בלגיה, 1941-1942

רשתות הצלה

קינדרטרנספורט

וילפריד ישראל נולד ב-1899 למשפחה אמידה שניהלה בברלין את בית הכלבו הגדול והמפורסם "נתן ישראל". לאחר סיפוח אוסטריה ב-1938 נעצרו אלפי יהודים ונשלחו למחנות ריכוז. עשרות אלפים נעצרו במהלך ליל הבדולח בנובמבר 1938. וילפריד ישראל מילא תפקיד משמעותי בארגונים שקידמו הגירה והיה לכתובת אליה פנו יהודים בבקשות סיוע. בזכות פעילותו וקשריו שוחררו יהודים רבים ממחנות הריכוז והיגרו מהרייך. ישראל היה דמות מפתח בהנעת וארגון הקינדרטרנספורט (משלוחי הילדים לבריטניה). בקיץ 1939 היגר לאנגליה. וילפריד ישראל מצא את מותו ב-1943 כשמוטסו יורט בידי הגרמנים כאשר חזר משליחות הצלה מטעם הסוכנות היהודית בפורטוגל ובספרד. בזכות פועלו הוא הוכר כחלל במערכות ישראל.

בוודאי שמעתם על מצבם הקשה של רבים מבני דתנו. מספרם הוא 2,000-3,000, ועתה סובלים הם ייסורי תופת באחד ממחנות הריכוז החדשים, בתוך מה שמכנים 'מחצבות האבן של המוות'... בשביל רבים, המוצא היחיד מעיניים הוא להטיל עצמם לתוך סבך חוטי הברזל של הגדר המחושמלת. מסיבה זו ואחרות, מקרי המוות הם תדירים. אני פונה אליך בקול קורא ובבקשה דחופה: יש להביא לשכירת אונייה בריטית ועליה יחידה צבאית, שתגיע ללא דיחוי להמבורג ותוציא את הנשמות האבודות הללו, בליווי בריטי ובפיקוח הצלב האדום".

מכתבו של וילפריד ישראל להרברט סמואל, 25 ביוני 1938

ילדת קינדרטרנספורט

ילדים יהודים מגרמניה, בהגיעם לבריטניה במסגרת הקינדרטרנספורט, פברואר 1939.

אחרי אירועי ליל הבדולח הבין וילפריד ישראל שכל רגע של המתנה מסכן את חייהם של אלפי יהודים, והחליט ליטול את העניינים לידי. הוא הבין שאם אי אפשר להציל את כל היהודים, לפחות אפשר לנסות להציל את הילדים... וילפריד פנה להרברט סמואל וביקש ממנו ללחוץ על ראש ממשלת בריטניה, נוויל צ'מברליין, לאשר את הבאתם של ילדים יהודים מגרמניה, בטענה שהם לא יוצרים תחרות בשוק העבודה. הוא נעזר בארגון הקווייקרים, ארגון בריטי פילנתרופי. נציגי הארגון באנגליה יצאו לברלין להיפגש עם וילפריד, והוא קישר ביניהם לבין ארגוני נשים ופעילי שטח כדי לבדוק עד כמה מבצע כזה אפשרי, ואם באמת מוכנים ההורים להיפרד מילדיהם. רק אחרי ששבו לבריטניה ודיווחו לממשלה על המתרחש בגרמניה, יצא הקינדרטרנספורט לדרך.

היינץ ליכטוויץ בזרועות הוריו, מקס ואלזה, ברלין, 1932

היינץ ליכטוויץ נולד ב-12 ביוני 1932 בברלין, לאביו מקס, ולאמו אילזה. האם נפטרה ב-1937 בהיותו בן חמש. היינץ היה בן שש ומחצה כאשר עזב את גרמניה במסגרת הקינדרטרנספורט, אך יש לו זיכרונות אחדים מאביו, מסבתו ומהאומנת נופי, שהתגוררה בביתם לאחר פטירתה של האם.

ב-1938 לקראת סוף השנה, אבא שלי בא וסיפר שאני אמור לנסוע לאנגליה למשפחה אומנת לזמן מה, והוא מקווה שנוכל להיות יחד בעתיד הלא רחוק... אני לא זוכר את הפרידה. כנראה זו הייתה עבורי טראומה, נמחק מהזיכרון.

"התקבלתי לזוג פונר [מוריס וויני פונר בעיר סוואנסי בוויילס] והם לקחו אותי... משפחה די מבוגרת בשנות ה-50 בלי ילדים, למרות שהייתה להם מסורת מפוארת של טיפול בילדים נצרכים... הם אימצו אותי ועשו את זה מתוך טוב לב וממחשבה שזה מה שיהודי צריך לעשות."

"משפחת פונר לא רצו להחליף את ההורים האמתיים שלי. הם תמיד אמרו לי - יש לך משפחה, אבא וסבתא. אנו לא יודעים מה קרה להם, צריך לחכות לאחרי המלחמה. היו לי תמונות של אבא שלי, הפונרים דאגו שיהיו מעל המיטה שלי."

בתום המלחמה לקחה האם המאמצת, ויני, את הנרי לפריז כדי לפגוש את סבתו, שסיפרה לו על אובדנו של אביו. בפגישתו עם הסבתא קיבל מידיה את אלבום התמונות של ילדותו. הנרי המשיך להתגורר אצל בני הזוג פונר גם אחרי המלחמה.

מתוך גלויות ששלח מקס ליכטוויץ לבנו בבריטניה:

תג זיהוי עם המספר 476. אותו קיבל היינץ בצאתו עם קבוצת הקינדרטרנספורט

7.2.1939

הייני היקר

תודה רבה על המכתב ששלחת ב-4 בפברואר. אני שמח מאוד שכל כך טוב לך שם, שאתה שמח וטוב לב ושאתה מתנהג יפה. מה שמו של הכלב? מסור דרישת שלום לדוד ולדודה ממני. אני מנשק אותך. אבא שלך

11.2.1939

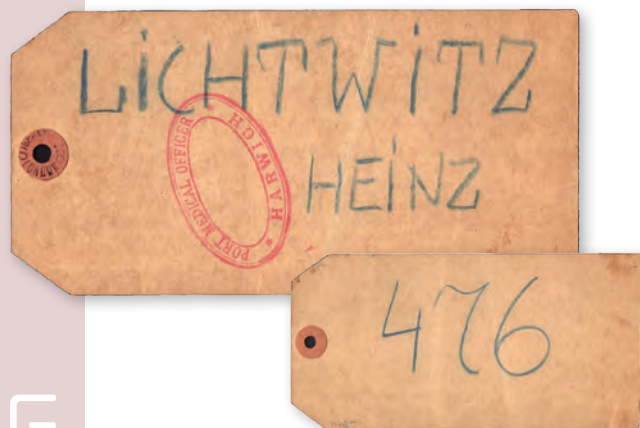
כבר הרבה זמן שלא שמעתי ממך. האם שלומך טוב.... ברכות חמות ונשיקות אבא שלך

22.2.1939

... אני שמח שאתה לומד אנגלית כל כך מהר. מה שלום טים? [הכלב]

2.5.1939

תודה רבה על הגלויה היפה שעליה שעון הפרחים. הוא בהחלט יפה וצבעוני עד מאוד. מה אתה חושב על הגלויה הזו? האם שימחו אותך התמונות ששלחתי לך? אני שמח שאתה הולך בחשק רב כל כך לבית הספר.

9.6.1939

היינץ הקטן והחמוד שלי,

יום הולדת זה הוא יום ההולדת הראשון שאתה חוגג בלי אבא. אבל אני חושב שלמרות הכל תהיה שמח ועליז מאוד ביום הזה, ותשחק ותשתולל עם החברים שלך בגן במזג האוויר היפה הזה. אני בטוח שדוד מוריס ודודה וויני ינעימו את יומך... שלחתי לך ספינת קיטור שאפשר לשחק בה בים האמיתי... אטלפן אלייך הערב אחרי שבע לכבוד יום ההולדת, לאחל לך יום הולדת שמח, ואני מקווה שתצליח להבין אותי יפה...

אני מחבק אותך ושולח לך המון נשיקות, ילדי הטוב, באהבה רבה
אבא

31.8.1939

הנרי הקטן והאהוב שלי,

אני שמח שאתה בריא ומאושר. אני מקווה שלא תפרוץ מלחמה, אבל אם בכל זאת תפרוץ, אלוהים יברך אותך ואת הדוד והדודה.

היינץ בן השש עם תיק האוכל עמו
היגר לימים לאנגליה

עם פרוץ המלחמה, ב-1 לספטמבר 1939, נפסקה חליפת הגלויות בין האב לבן, אך במשך זמן מה המשיך האב להתכתב עם היינץ באמצעות הצלב האדום. כשהבין שחיי בסכנה החליט מקס ליכטוויץ לשלוח אל היינץ מכולה ובה מקצת המשחקים שלו וגם נכסים של המשפחה.

12.8.1942

הנרי היקר,

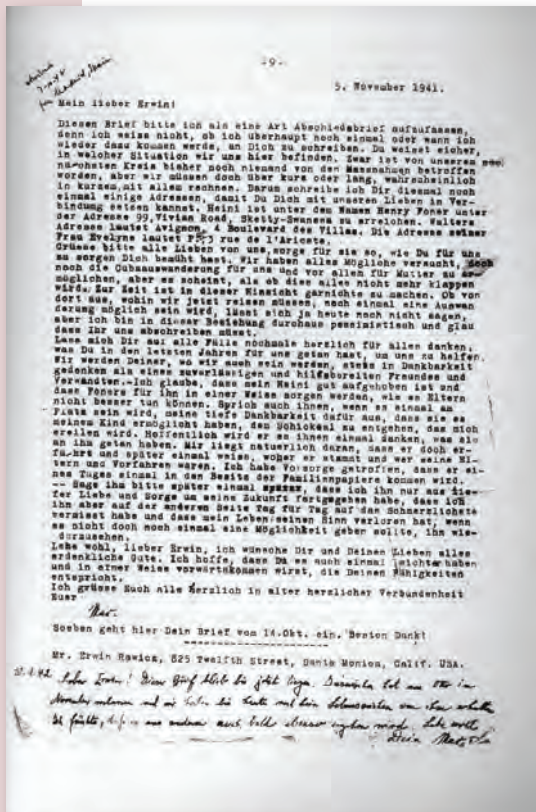
הבריאות שלך וההתקדמות שעשית משמחים אותי. תמשיך להיות בריא! גורלנו אינו ברור כלל. כתוב לעיתים תכופות יותר! הרבה נשיקות

אבא

זהו המכתב האחרון שהועבר באמצעות הצלב האדום להנרי. האב גורש לאושוויץ ב-9 בדצמבר 1942 ונרצח שם שבוע לאחר מכן.

המכתב האחרון שהועבר באמצעות הצלב האדום להנרי,
אוגוסט 1942

מכתב שכתב מקס ליכטוויץ לחברו ארווין בספרד. היה זה מכתב פרידה עם מסר משמעותי לבנו היינץ הנרי בבריטניה

5 בנובמבר 1941 (התקבל ב-7.10.1942 ממדריד ספרד)

ארווין היקר שלי

אנא ראה במכתב הזה מכתב פרידה, כי אני יודע אם תהיה לי ביום מן הימים עוד הזדמנות לכתוב לך. אתה ודאי יודע היטב מה המצב שבו אנחנו נמצאים כאן. אמנם בחוג מכרינו הקרוב ביותר לא נפגע איש מן הצעדים אבל במוקדם או במאוחר עלינו להיות מוכנים לכל.

תרשה לי להודות לך מקרב לב על כל מה שעשית כדי לעזור לנו בשנים האחרונות... אני חושב שהייתי שלי נמצא בידיים טובות, ושהפונרים ידאגו לו טוב ככל שהורה היה דואג לו. בבוא היום כשיימצא הרגע הנכון לך מסור להם את הכרת תודתי העמוקה על שאיפשרו לילד שלי לחמוק מן הגורל הנוסף בעורפי... מובן מאליו שחשוב לי שבעתיד ילמד על צור מחצבתו וידע מי היו הוריו ואבותיו... אנא אמור לו יום אחד שמסרתי אותו מתוך אהבה עמוקה ודאגה לעתידו, אבל אני מתגעגע אליו עד כאב מידי יום ביומו ושחיי יאבדו את משמעותם אם תאבד האפשרות שאשוב ואפגוש אותו ביום מן הימים.

הייה בטוב ארווין יקירי...

שלכם מקס

יום אחד הכינו לי מזוודה קטנה ופתק מקרטון עם השם שלי. מותר היה לקחת רק בגד אחד להחלפה."

סיכה בצורת כלבלב שקיבלה אנה נוסבאום מאביה כשנפרדה ממנו ונשלחה לאירלנד במסגרת הקינדרטרנספורט

ספר זיכרונות שלקחה עמה אנה נוסבאום כשנשלחה בקינדרטרנספורט מווינה, אוסטריה, לאירלנד

אנה נולדה בווינה בשנת 1929 לרבקה ואוסקר נוסבאום, אחות צעירה לקלרה. לאחר ליל הבדולח נעצר האב אוסקר. אנה וקלרה סולקו מבית הספר. המשפחה קיבלה צו המורה לה לפנות את ביתה. עקב כך שלחו אוסקר ורבקה את בתם הבכורה, קלרה, לאירלנד במסגרת הקינדרטרנספורט. אנה והוריה פונו מביתם ומצאו מחסה בבקתה רעועה מלאת פשפשים. בעקבות תנאי המחיה הקשים החליטו אוסקר ורבקה לשלוח לאירלנד גם את אנה.

אוסקר ורבקה נוסבאום לפני מלחמת העולם השנייה

אבא לקח אותי לרכבת. אמא לא יכלה לעמוד בפרידה נוספת. היא כל הזמן בכתה שגם אני, הילדה השנייה, הולכת. כשהגענו לרכבת הגיעו חיילי גסטאפו ובדקו את המזוודות, לראות שלא לקחנו מה שלא צריך. בתחנת הרכבת התחלתי לבכות. לא רציתי לעלות לרכבת. אז אבא הלך לאחד הדוכנים ושם הוא קנה לי את הסיכה... ככה הוא שכנע אותי לעלות לרכבת."

אנה (חנה) נוסבאום, 1942

סיכת הכלבלב האדמדם היא המתנה האחרונה שקיבלה אנה בת העשר מאביה. אנה לא זכתה לראות שוב את הוריה שגורשו מאוסטריה ונרצחו. לאחר המלחמה עלתה אנה נוסבאום לארץ ישראל. היא הצטרפה לקיבוץ עין השופט ונישאה לבנימין גרוס. בעמוד הראשון של ספר הזיכרונות שלקחה עמה אנה כשנשלחה לאירלנד, רשם אביה הקדשה: "הפרחים מתים אבל האהבה של אבא תמיד פורחת. וינה, 9.1.1939"

רחה פריאר כנערה צעירה בגרמניה

יושקו אינדיג, יוסף איתאי, מנצח קבוצת הילדים 1940-1945. בתצלום זה יושקו בתחפושת כומר, מנסה להבריח את הילדים למנזרים, וילה אמה, 1943.

ילדי וילה אמה

בשלהי 1940 נמצאו בזאגרב שביוגוסלביה 120 בני נוער, רובם פליטים מגרמניה ומאוסטריה, שהוברחו לשם ביוזמתה של רחה פריאר, המייסדת של עליית הנוער בגרמניה. רחה פנתה אז ליושקו אינדיג (יוסף איתאי) יהודי יוגוסלבי בן 24, חבר ההנהגה הארצית של השומר הצעיר, על מנת שיטפל בפליטים הצעירים. רחה הצליחה להשיג עבורם 90 סרטיפיקטים ולפני עלייתה לארץ היא השביעה אותו: "שבועה נשבע לי בפרידתנו כי בחייו יביא את הילדים ארצה". במרס 1941 יצא אינדיג עם תשעים מבני הנוער לעבר הגבול בדרכם ארצה. הוא חזר לזאגרב בכדי לטפל בקבוצה שנותרה שמנתה כבר 47 צעירים.

לאחר כיבוש יוגוסלביה והסכנה בהישארות בזאגרב תחת שלטון האוסטאשה, החליט יושקו אינדיג, על העברת הקבוצה לסלובניה שהייתה בשליטת האיטלקים. בתושייתו, הגיע יושקו ככוח חלוץ ללובליאנה עם שק מלא במטבעות, ויצר קשר עם גורמי סיוע דוגמת נתן שוואלב, נציג החלוץ בג'נבה, ריכארד ליכטהיים, נציג הקונגרס היהודי העולמי בז'נבה וארגון "דלסם" היהודי איטלקי. מאמציו הביאו להעברת הצעירים לטירה בלסנו ברדו שבסלובניה, באמתלה של נופש לילדים יתומים. בטירה יצר עבורם יושקו סדר יום של לימודים ופעילות כקולקטיב קיבוצי. בתקופה זו קיבלו הילדים מכתבים מהאימהות שלהם שגורשו לפולין, ובהם תיאורים קשים על סבלן. הילדים הוצפו ברגשי אשם קשים וקיוו שיוכלו לסייע להן באמצעות חבילות מזון ובגדים.

יושקו כתב בשמם לנתן שוואלב בז'נבה:

הילדים מתחננים לפניך שתואיל לשלוח מיד בגדים לאימהות. זה חשוב יותר מן העזרה להם עצמם. אנא עשה זאת... ועתה רצוני לבקש ממך עזרה נוספת: אבקש לשלוח סכום מסוים לאימהות - שמוותיהן יפורטו להלן - המצפות לעזרה מילדיהן החלשים. יכול אתה לנכות סכום זה מן המשלוח הבא שנועד לעזרת הילדים. לצערי איני יודע כיצד אפשר לעזור לשאר הנשים שכתובותיהן עדיין לא נודעו, אך מספרן הולך וגדל..."

יעל אורבייטו-נידם, ילדי וילה אמה, עמ' 61

שוואלב אכן שלח חבילות רבות לאימהות, וקצתן אף הגיעו לתעודתן. האימהות שלחו מכתבי תודה וסיפרו לילדים כי תכולת החבילות קיימה אותן במשך כמה חודשים.

בשנת 1942 הושג אישור לכך שהקבוצה מסלובניה תוכל להגיע לאיטליה. נציג דלאסם שכר מבנה בשם "וילה אמה" בכפר נוננטולה על מנת לספק מגורים לקבוצת הפליטים היהודים. קבוצת הפליטים הגיעה לנוננטולה ב-17 ביולי 1942 והתאחסנה במבנה, שהיה נטוש לפני כן במשך שנים. הכומר המקומי אריגו בקארי, בעזרתו של ד"ר ג'וזפה מוריאל, ובסיועו של אניו טרדיני, מורה נוסף מבית הספר של בקארי, דאגו לכל צורכיהם של הפליטים היהודים, החל במיטות וכלה בספרים לבית הספר. קבוצה נוספת של כ-40 יתומים הגיעה מקרואטיה באפריל 1943. במשך כשנה, על לפלישה הגרמנית, יכלו היתומים לנהל חיים שקטים יחסית בנוננטולה, הודות לסיועה של האוכלוסייה המקומית, והקדישו את עצמם לכלכלת הבית, לעבודה חקלאית, לנגרות, לתפירה ולשיעורים בבית הספר.

לאחר פלישת גרמניה הנאצית לאיטליה ב-8 בספטמבר 1943, נחרדו תושבי וילה אמה לגלות כי מעל בית הספר אשר היה ממוקם מול הבית, הונף הדגל הנאצי עם צלב-הקרוס במרכזו. כוחות הס"ס עברו במצעדים בחזית הבניין.

קבוצת ילדי וילה אמה, לא יכלה עוד להישאר בוילה. דאגתם הראשונה של מדריכי קבוצת הפליטים הייתה להציל את הילדים.

קבוצה מילדי וילה אמה בנוננטולה

בשעה עשר בערב אני הולך אל ידידי הכמרים. אני ממחר והלב מלא חרדה. צלצול בדלת הגדולה של המנזר.

מי שם?

אני אינדיג מווילה אמה. עליי לדבר עם מונסיניורה פלאטי.

קול רשרוש בגדים. הוא ניצב מולי בדלת...

קארו אינדיג מה טוב הבאת איתך?

אין טוב מונסיניורה. הילדים בסכנה. אנחנו עוזבים את וילה אמה... אני מבקש ממך... לפחות את הילדים הקטנים שלנו תיקח אל הסמינר לימים מספר... כאן יהיו בטוחים... לא הייתי רוצה לגרום לך אי נעימות אבל הרי תבין...

אני מדבר בחופזה, מגמגם, תוך ציפייה קשה להחלטתו. האיש הטוב עומד וידיו שלובות. קולו נשמע לאט ובביטחון:

אכן... אנחנו נוצרים... כאשר מתגלה סכנה עלינו לעזור ולא לשאול קושיות... שיבואו הבנים.

לזה הייתי מוכן. אך אני הוספתי:

אבל גם הבנות רוצות לחיות!

זה קשה יותר... אתה יודע, באלף השנים האחרונות לא דרכה רגל אישה על סף הבית... אבל אכן... בשם האלוהים, אימו ורוח הקודש... הוא עושה את אות הצלב ולוחש תפילה. הבא אותן... אבל לא את כולן בבת אחת... בהיחבא... אל תדאג, יהיה טוב... אלוהים יעזור."

יושקו איתאי, ילדי וילה אמה, הוצאת מורשת, עמ' 272-273

בתוך פחות מ-36 שעות, נמסרו הילדים למשפחות מקומיות ואחרים הועברו למנזר.

הכומר המקומי אריגו בקארי סיפק לילדי וילה אמה מסמכים מזויפים לקראת העברתם לשווייץ, אשר התבצעה במספר שלבים בין התאריכים 17-6 באוקטובר 1943. סייעו במעבר לשווייץ ארגון דלאסס, פינצי ורשת ההצלה היהודית-נוצרית של פירנצה. הילדים הועברו בקבוצות קטנות דרך נהר תרזה בשעות החשיכה. אחד ממעבירי הגבול היה יהודי איטלקי בשם גופרדו פצי'פיצי. הילדים התקשו לבטא את שמו וקראו לו בשם צ'צי'בו.

יוסף איתאי-אינדיג משמאל, מנכ"ל הילדים שהוטברו בוויילא אמה בנונטולה עם שני חסידי אומות העולם מהעיירה, דון אריגו בקרי וד"ר ג'וזפה מוראלי, מימין.

צ'יציבו, מדוע לא תבוא איתנו? מה יש לך עוד לעשות? והוא משיב: עליי להעביר עוד מיספר יהודים... זו חובתי! ובאשר לי ולגורלי - יהיה אשר יהיה... אלך לוונציה, אנסה להבטיח את אשתי ואז אל ההרים... צ'יציבו, לך לנונטולה וקח לך כסף ממונסיניורה, כך סיכמתי עמו. תקבל מידיו פתק שהשארתי אצלו. תהיה זקוק לכספים... לא, שום שכר ואל תודה לי... כאשר ניפגש בזמנים טובים יותר נודה זה לזה ונשתפך כאוות נפשנו.

דמעות מתנצנצות בעיניו.

הייתה זו פרידה אחרונה. נציגו של כל הטוב ביהדות איטליה, יהודי גאה בעל נפש חמה. מצילים של יהודים רבים מהשמדה ודאית...

צ'יציבו נפל באחת הדרכים מלאות הסכנה שבהן הלך ללא חת. ילדי וילה אמה כולם נושאים את זכרו של פציפיצי-צ'יציבו לעד! הוא היה אחד מגיבורי הצלתנו..."

יושקו איתאי, ילדי וילה אמה, הוצאת מורשת, עמ' 288-289

המעבר בנהר לכיוון שווייץ התבצע בערב יום הכיפורים של שנת 1943

מישהו לוחש באוזניי: "יושקו, שכחת... הלילה, ליל כל נדרי"

יום הכיפורים! בדיוק ביום הדין אנחנו אמורים לצאת לחופשי! ... 'מי באש ומי במים...' המים שעתידיים אנו לחצות והאש שבקנה נשקו של הגרמני...

נעימת כל נדרי מציקה לי עד אי יכולת להשתחרר ממנה. שמור אלוהים על הטף, שלא הם יכפרו על חטאי העולם!

מי התרזה גועשים כאן ועל כן בחרו המבריחים את המקום הזה. אין שומעים דבר אלא את שאון המים. נעימת כל נדרי מחלחלת עד עומק הנפש. מי לחיים ומי למוות... ובלב כולנו הבקשה לחיים. מה לא הייתי נותן כדי להיות בטוח שלא יחזירו אותנו אל המקום ממנו יצאנו, כי כל חזרה היא מוות."

יושקו איתאי, ילדי וילה אמה, הוצאת מורשת, עמ' 290

חברי הקבוצה שהו שנתיים בשווייץ. לאחר המלחמה עלו רוב ילדי וילה אמה לישראל באונייה "נון פלוס אולטרה". כשהגיעו לישראל פגשה אותם רחה פריאר. הצעירים היו שותפים להקמתם של קיבוצים רבים.

נוכח ראשית מעצרים ושילוחם של יהודי בלגיה להשמדה בקיץ 1942 יזמה קבוצה של יהודים ולא יהודים את הקמתו של ארגון מחתרתי, הוועד להגנת יהודים, שמילא תפקיד מרכזי בפעולות ההצלה וההתנגדות בשנים 1942-1944. בארגון היו קומוניסטים, ציונים וחברים מהמחתרת הבלגית חזית העצמאות. הוועד הצליח ליצור קשר עם גורמים מהכנסייה ועם גורמים אחרים, גייס כספים ועסק בעיקר בהסתרת יהודים. מחלקה מיוחדת עסקה בהצלת ילדים. רשת של קשריות איתרה ילדים ומצאה מקומות מסתור בבתי ילדים, במנזרים ובקרב משפחות. המחתרת הסתירה כ-4,000 ילדים וסייעה בהצלתם של מבוגרים רבים.

הוועד להגנת יהודים - בלגיה

מוריס הייבר, מהפעילים המרכזיים של "הוועד להגנת יהודים" (CDJ). הוועד פעל להצלת ילדים יהודים בתקופת המלחמה, יחד עם שתי חברות מחתרת נוספות, ומספר ילדים שהיו תחת חסותם. בלגיה, 1945

מוריס הייבר היה אחד הפעילים המרכזיים במחלקת הילדים של הוועד להגנת יהודים. הוא ואשתו אסתר נעצרו במחנה מכלן שם הוחזקו שמונה חודשים. הם שוחררו בינואר 1944 אחרי התערבויות כבדות משקל.

בנובמבר 1944 כתב מוריס הייבר דו"ח על פעילות מחלקת הילדים:

הוועדה למציאת מסתור לילדים החלה את פעולתה בתיאום אפשרויות ההסתרה, בהיענות לבקשות וביצירת קשר עם ההורים. איזו משימה רגישה!... השליחה מטעם הוועדה הייתה אומרת לאם: "אמרו לי... מי אמר? ארגון סודי" אט אט החלה האם לרחוש אמון. היא הרגישה שנאבקים למענה, למען ילדה. היא הייתה מבוהלת כי גילו אותה בביתה, שחייתה בו לעיתים קרובות באופן בלתי חוקי ובחרדה מתמדת בשל המצודים שארבו לה. בשלב זה מתרחשת אחת הפעולות ההירואיות הגדולות ביותר: האם נותנת את הסכמתה להפקיד את ילדה בידי האלמוני, בידי ארגון חשאי. איזו הפגנת אהבה של האם היהודייה כלפי ילדה, אוצרה האחד והיחיד. היא נפרדת ממנו אולי לתמיד, בידיעה ברורה שבכל רגע עלולים לעצור אותה, לגרשה ולהובילה לעבר מותה. נדרש מאמץ תמידי ועיקש כדי לשמר אצל ההורים את האמון ואת הלך הרוח האוהד למציאת מסתור לילדים..."

הוועד היהודי לאומי בוורשה

ורשה, 24 במאי 1944

י. זרובבל, מי. ארם, מולה (שמואל אדלמן), ז. אברמוביץ', י. יצחקי
תל אביב

חברים יקרים

אין אנו יודעים אם מישהו מאתנו יישאר בחיים שואה נוראה זו, ומי יישאר. לפיכך הננו מעבירים אליכם כבר עכשיו קומץ ידיעות על פעולתנו ומלחמתנו עד עתה... אחרי חורבן הגטו התחלנו בפעולת עזרה, קשה ומסוכנת, ליהודים הניצולים. פיתחנו פעולה זו בהיקף רחב. בראש ובראשונה השתדלנו לעזור לפועלים המועטים שנשארו בחיים, לאינטליגנציה העובדת, לאנשי האקטיב הציבורי והתרבותי, לנוער ולילדים. אנו לוקחים חלק פעיל בנשיאות הוועד היהודי הלאומי ובוועד התיאום של הוועד הלאומי וה"בונד". בתיה ברמן מנהלת את עיקר פעולת העזרה של הוועד הלאומי. תחת חסותנו כמה אלפי יהודים שמטפלים בהם עשרות תאי פיקוח פולניים ויהודיים...

הננו מנהלים עבודה ארכיונית שיטתית. יש לנו הרבה חומר ותעודות. מטפל בזה הרש ואסר.

עסקיננו עמדו לא פעם על סף המוות. הננו קבוצה מלוכדת. גרעין הקבוצה נמצא במכוון באחד המחבואים, כדי שתהא אפשרות להתקשר ולהתייעץ... בזמן האחרון קרנו אסון נורא. ניספה עמנואל רינגלבלום יחד עם יהודית אשתו ואורי בנו. פעמיים הצלנו אותו: פעם בגטו ורשה ופעם שנייה מהמחנה בטרנוניקי. הוא התגורר עם משפחתו באחד המחבואים מתחת לאדמה. עבד עבודה אינטנסיבית, הירבה לכתוב. כל יצירותיו ברשותנו. ב-7 במרס גילה הגסטאפו את המקלט הזה ואסר 37 איש. את כולם עינו עינויים קשים והמיתו בירייה...

מדוע אינכם מטלגרפים ואינכם כותבים אלינו? למרות סיוט חיינו, הננו מלאים תקווה ששעת הגאולה קרובה

שלכם, ד"ר אדולף ברמן

גם אחרי חיסול גטו ורשה, במאי 1943, נותרו בוורשה יהודים. מספרם נאמד בכ-20,000 איש.

חלק ניכר מהם, 12,000, קיבלו עזרה משתי מחתרות שפעלו בשיתוף פעולה: המחתרת היהודית והמחתרת הפולנית. במחתרת הפולנית: המכונה ז'גוטה (Żegota) היו נציגים מכל הקשת הפוליטית הפולנית, כולם התגייסו למטרה אחת: להציל יהודים. המחתרת היהודית: תחת ארגון גג אחד - ועד התיאום היהודי, פעלו שני ארגוני מחתרת יהודיים: הוועד היהודי הלאומי, שאיגד שש תנועות ציוניות. חברי הנשיאות שלו היו דניאל גוז'יק, אדולף ברמן, שמעון גוטסמן ויצחק צוקרמן. ארגון נוסף, הבונד, בראשותו של ליאון פיינר. המחתרת היהודית (הוועד היהודי הלאומי והבונד) והמחתרת הפולנית (ז'גוטה) פעלו בשת"פ מלא: הוועד היהודי הלאומי טיפל ב-6,000 יהודים; הבונד טיפל ב-2,000 יהודים; הז'גוטה טיפלה ב-4,000 יהודים.

הייתי רוצה לתאר את המדינה בתוך מדינה, נכון יותר את העיר בתוך עיר, את הציבור במחתרת... כל שם היה שם מזויף, כל מילה שנזרקה כלאחר יד הייתה בעלת משמעות כפולה, כל שיחת טלפון הייתה מוצפנת... הייתי רוצה לתאר את תולדותיהם של האנוסים בני זמננו, הנרדפים והמושמים באכזריות שלא ידעה ההיסטוריה, כשאר קומץ קטן של נידונים למוות נטל על עצמו את המשימה להציל את שרידי העם מהשמדה, להציל את כבודו ולמלט מסמכים שיכולים להעיד על האמת. לקומץ הזה יש סימני זיהוי אופייניים רק להם, מאות מקומות מפגש, דרך מיוחדת להתלבש, כשכל פרט הוא בעל משמעות ומחושב היטב... קודם לכן כל פינה העלתה זיכרונות של אירועים שהתרחשו באותו מקום, עכשיו כאשר כל המקומות הללו נעלמו מעל פני האדמה ולא רק ה"עיר בתוך עיר" אלא העיר עצמה חדלה להתקיים, אינני יכולה לכתוב.

בתיה טמקין-ברמן, יומן, 6 בנובמבר 1944, בתוך עיר בתוך עיר, יד ושם, עמ' 165-166

בתיה טמקין-ברמן

בתיה טמקין ברמן (21 באוגוסט 1907, פולין - 30 באפריל 1953, ישראל) הייתה ספרנית שהקימה וניהלה במחתרת ספרייה ציבורית בגטו ורשה והייתה דמות מרכזית בפעולות הסעד ליהודים. ברמן הייתה פעילה במפלגת פועלי ציון שמאל, מהפעילים המרכזיים של הוועד היהודי הלאומי בצד הארי ומעמודי תווך של ארגון ז'גוטה.

יכול אתה לאפיין את כל חיי היהודים בצד הארי במילה אחת: פחד. פחד מפני הגרמנים. פחד מפני הסביבה הפולנית. פחד מפני הסחטן. פחד מפני אובדן המחבוא והאימה להישאר ללא פרוטה. הפחד היה בן לוייה מתמיד ליהודי. הוא הלך בעקבותיהם צעד צעד... על אף כל המאמצים להיראות כנוצרי לכל דבר ולנהוג כמוהו, נותרו פרטים קטנים, בלתי מוחשיים, שלא ניתן להתגבר עליהם, והם שהיו בעוכרי היהודים. החשש מפני היכרויות עם פולנים, והיעדר כל קשרי משפחה היו מעוררי חשד. כן היו בעוכריהם פניהם העצובות, המודאגות והעגמומיות

תעודת זהות "ארי" מזויפת של פייגל פלטל היא ולאדקה, חברת תנועת ה"בונד" וקשרית "הארגון היהודי הלוחם". התעודה בשם הבדוי שטיניסלבה ונחלסק הונפקה ב-27 בנובמבר 1943

החרישית בעיניים. לא אחת העירו את אוזניי ידידי הפולנים, כי מכל הופעתנו חמורות ביותר העיניים. "עיניכם מסגירות אתכם. תנו בהן חיים, עליצות, ואז יקשה יותר להכירכם" היו אומרים תכופות. כלום יכלו פנינו ללבוש הבעה עליזה, נטולת דאגה, כשאסוננו חי בנו שעה שעה, כשלעינינו מרחף תמיד מראה האהובים עלינו שנספו, כשאנו רדופים בלי הרף על ידי הפחד שמא יכירונו?

ולדקה מיד, משני עברי החומה, זיכרונותיה של קשרית, הוצאת הקיבוץ המאוחד ובית לוחמי הגטאות, תשכ"ח, עמ' 211-212

מצבם של היהודים שפניהם מעידות על יהדותם, היה גרוע לאין ערוך. הם נאלצו להתחבא, היו חסרי אונים לחלוטין ותלויים בחסדי בעל הבית הפולני שבביתו גרו בשכר גבוה מאוד. תקועים במחבואים האפלים נטולי כל אפשרות לצאת לרחוב ולטפל במשהו בעצם ידם, היו היהודים מדוכדכים וחסרי ישע. בעל הבית היה אדון חייהם... אסור היה על יהודים אלה לגלות סימן כלשהו של מחאה או טינה, מחשש הפסד של המחבוא שפירושו מוות... לא אל כל המחבואים ניתן לנו כמקשרים להגיע. היו בעלי דירות שאסרו על כל זר לבוא אל הדירה בה מתחבאים היהודים "שלהם". הרבה היינו טורחים עד שהיה בעל בית מסוג זה מניח לנו להיכנס פנימה. ודווקא ביקור זה היה מביא את מירב העזרה למתחבאים. כלום ניתן לתאר את אושרם של החבויים למראה המקשר שלנו? על פניהם הצהובות, הנפולות, זלגו לעתים דמעות של התרגשות. הם לא נשכחו מלב אדם! תקווה חדשה ואמונה חדשה היו זורחות בעיניהם הכבויות. בקוצר רוח ובחרדה היו מחכים ליום בו יבוא אליהם אחד משלנו. המקשרים נעשו חלק מחייהם. באמצעותם קיבלו דרישת שלום מהעולם החיצון, דרישת שלום כנה, נאמנה, של אדם קרוב, שאין כל צורך לפחד מפניו."

ולדקה מיד, משני עברי החומה, זיכרונותיה של קשרית, הוצאת הקיבוץ המאוחד ובית לוחמי הגטאות, תשכ"ח, עמ' 218-219

פייגל פלטל (ולדקה)

ולדקה מיד (פייגל פלטל) 1921-2012

נולדה בוורשה בדצמבר 1921 בשם פייגל פלטל. אביה מת מדלקת ריאות בגטו, אמה ושני אחיה נרצחו בטרבלינקה. היא הצטרפה ל"ארגון היהודי הלוחם" והשתמשה בשם הקוד "ולדקה" - שם שעליו שמרה כל חייה. מראה ה"ארי" ודיבורה הפולני הרהוט הכשירו אותה לשמש קשרית בין הגטאות השונים ומחנות העבודה. בדרך זו העבירה פעמים רבות ספרות מחתרית, נשק וכסף וכן יצרה קשר עם יהודים מסתתרים מחוץ לגטאות והגישה להם סיוע כספי. עסקה רבות בחיפוש מקומות מקלט ליהודים מסתתרים בצד ה"ארי" של ורשה ובתשלום כספים למציליהם הפולניים. שרדה את המרד ונתרה בזהות שאולה בוורשה עד השחרור. מיד לאחר המלחמה, ב-1945, היא נישאה לחברה למחתרת, בנימין מיינדזיצקי. שנה לאחר מכן הם היגרו לארה"ב. לקחו חלק בוועדה שסייעה להקים את מוזיאון השואה בווינגטון. ייסדה תוכנית לאומית להכשרת מורים בנושא לימוד השואה.

תעודת זהוּי מזויפת של טוביה בוז'יקובסקי ששימשה אותו בחלק הארי של ורשה

הימים מתמשכים משועממים, ימי סרק... נמאסה ישיבה אין סופית זו במקום אחד... תקפו געגועים למילה יהודית: לשמוע ולהשמיע... פעמים מבקש אני לדבר למיצער אל עצמי, רוצה הייתי לשמוע שמי שלי כפי שהגתה אותו אמא. שמי החדש טאדאק כבר נתערה בקרבי עד כדי כך שאני מהסס לפעמים אם אמנם הייתי נקרא לפנים גם בשם אחר...

חיים אנו בהרגשה של אסירים שנחבשו, לא על יסוד גזר דין שבתאריך מסוים עתידים הם לצאת לחופשי, כי אם כנידונים ללא מועד קבוע וללא הגנה של החוק. אילו מחכים היינו לתאריך מסוים, ולו גם מופלג, ודאי הייתה עצם הידיעה כי עתיד זה לקרוא לנו דרור סומכת ומחזקת אותנו. אילו יכולנו להיוודע מפי הלוח כמה שבועות, ירחים או שנים מפרידים בינינו לבין אותו יום בו נתחיל בחיים מתוקנים כאחד מן הישוב, הייתה לנו חג כל תלישת דף מן הלוח בבוקרו של כל יום. אך גם שמחה קלושה זו של דף אחד פחות ניטלה מאתנו... בעלת הבית שלנו וארונה אינה מקמצת בידיעות רעות ומרות. מידי שובה מן הרחוב מברשת היא לנו על ציד יהודים ברחובות, על חיפושים הנערכים בבתים, על הוצאה להורג וכו'... באמצעות ידיעות אלה מבקשת בעלת הבית לא רק לשמש לנו מקור מודיעין כי אם לחנך אותנו לזהירות יתר... כל אותו אי שקט של בעלת הבית וכל אותה עירות לכל מעשה בוורשה הכבושה, מקורם באחריות הרובצת עליה לחיינו הנסתרים. אף על פי שידיעות קשות אלו יש בהן כדי להשפיל את הרוח, אין אנו מבקשים כלל לברוח מהן, אדרבא, מחכים אנו להן בקוצר רוח. אי הידיעה קשה לפעמים מידיעת הרע. דרוכים אנו לבואו של יצחק צוקרמן, לבואם של קאז'יק ואירקה הקשרים שלנו. אמנם אף להם אין בשורות טובות עבורנו אך כל ביקור שלהם מקרבנו אל החברים המעטים שנותרו לפליטה, חוזר ומאחד אותנו עם סבלם ומאבקם של חברים ושל יהודים אלמונים במחתרת.

טוביה בוז'יקובסקי, יומן, 1.9.1943, בין קירות נופלים, הוצאת לוחמי הגטאות, עמ' 116-118

טוביה בוז'יקובסקי (1914-1959)

נמנה עם קבוצת המייסדים של ה"ארגון היהודי הלוחם" בגטו וארשה (יולי 1942) וחבר המפקדה. לחם בפלוגת הן באקציית ינואר 1943 והן במרד הגדול, אפריל 1943. נמנה על קבוצת לוחמים שיצאה לאחר קריסת המרד דרך תעלות הביוב. בצד ה"ארי" המשיך בפעילות המחתרתית. לאחר המלחמה, היה מראשי "שארית הפליטה" בפולין. לפני עלותו ארצה פרסם בפולין את ספרו שתורגם לאחר מכן לעברית בשם "בין קירות נופלים".

התחלנו לטפל באופן נמרץ במציאת מקלט הולם ליאנקה השלם הצעירה, שנמלטה ממחנה יאנובסקה. פניתי בעניין זה אל ואנדה יאנובסקה (חסידת אומות העולם, פעילה בז'גוטה קרקוב) והיא ניאותה ללא היסוס לקלוט אל דירתה הקטנה בת חסות צעירה זו.

כאן במקלטה הבטוח הראשון, החלה יאנקה בכתיבת יומנה, שפורסם לאחר סיום המלחמה בידי הוועד ההיסטורי היהודי בקרקוב תחת השם "בעיני נערה בת שנים עשרה"... אך לא לפרק זמן ממושך מצאה יאנקה מרגוע ושלווה בביתה של ואנדה. באחד הימים הוזהרה ואנדה שהיהודי, שכתובתה הייתה רשומה בתעודתו, נתפס וכי בכל רגע צפוי חיפוש בביתה. היה עלינו להוציא בן רגע מהדירה הן את "בית המלאכה" (לתעודות מזויפות) והן את יאנקה השלם. ל"בית המלאכה" מצאנו מקלט זמני ואחר כך הוא שוכן בדירה החדשה שנמצאה לוואנדה, ושם המשכנו בהפעלתו במלוא הקיטור.

ואילו יאנקה הועברה באמצעותה של זיוטה רישינסקה (קשרית של הז'גוטה) אל ביתן של שלוש נשים פולניות - אם ושתי בנותיה - משפחת קובילינסקי. הצגתי את הילדה לפני הנשים כיהודייה למחצה. סיפרתי, שהיא ביתם של יהודייה וקצין פולני שחי באנגליה. יאנקה חייתה בבית זה תקופה ארוכה יחסית, עד שבאחד הימים שגתה שגיאה חמורה שהעמידה אותנו באותה בפני צרות חדשות. במכתב שכתבה למיכאל בורביץ' שאותו הכירה עוד במחנה (היה זה הוא שמסר את שמה למועצה והעמיד לרשותה את קשריו במחנה וכך התאפשרה בריחתה), התבטאה יאנקה בחוסר זהירות בנושאים אסורים, והוא נפל לידיהן של המטפלות שלה לפני שהספקתי לקחת אותו. הן קראו את המכתב וכך הגיע רגע שהותיר בי זיכרון רע מאוד. היה עלי להסביר ולהצטדק בפני הנשים הרגישות הללו מדוע שיקרתי להן. גם עבור יאנקה היו הימים האחרונים בבית הזה קשים ביותר. אך חשוב מכל שוב היה עלינו לחפש מקלט חדש לילדה, שלא הייתה זהירה דיה כדי להסתיר את זהותה האמתית. היא התנהגה כאילו חירותה היא חירות אמתית... את השירים הקצרים שכתבה נהגה לתחוב בין דפי הספרים שקראה, ותמיד הייתה קיימת סכנה, ששיריה ייפלו לידיים בלתי רצויות.

זוהי ילדה שחוותה את מות אביה מיד עם כניסתם של הגרמנים ללבוב... ילדה שחוותה את מות אמה, אשר הרעילה את עצמה כפי שהעידו אנשים ביחד עם אנשי הצוות הרפואי של בית החולים שבו עבדה. ילדה שניסתה להביע את אשר הרגישה בכתיבה.

מייטק (בעלה) ואני חיפשנו ללא לאות אחר פתרון ראוי לה. אולם, רק בסתיו 1944 התמזל מזלנו ופגשתי אצל הגזברית שלנו, לגמרי במקרה את ידוויגה סטצ'לסקה. בפגישה הזו נפתרה בעייתה של ינקה על הצד הטוב ביותר. ידוויגה ניהלה בית יתומים בוורשה ולאחר המרד עברה ביחד עם ילדיה לפרוורין סמוך לזקופנה. עשרה מתוך ארבעים הילדים במוסד שלה היו יהודים. כאשר סיפרתי לה על בעיותי עם ינקה, אמרה מיד: "אנא הביאי אותה אלינו, אני בטוחה שהיא תרגיש טוב בין הילדים שלנו". הצעתה הייתה ברכה משמים ולינקה העניקו חודשים אחרונים אלו של המלחמה, אפשרות להשתחרר מסיוטיה."

מרים פלג בן צבי, בן צבי מרדכי, מחוץ לחומות הגטו בקרקוב הכבודה, יד ושם, 1987, עמ' 123-126

מרים הוכברג-פלג (מריאנסקה)

איורים על עזרה כספית שנתן ארגון ז'גוטה בקרקוב ליהודים מסתתרים

ינינה והוריה עמליה והנריק השלם, בלבוב, אביב 1941

ינינה השלם אלטמן נולדה ב'1931 בלבוב לעמליה ולהנריק השלם. בקיץ 1941 כשנכבשה העיר בידי הגרמנים רצחו האוקראינים את האב. ינינה ואמה נכלאו בגטו. לאחר חיסול הגטו גורשה האם למחנה ינובסקה, שם התאבדה. ינינה ברחה מהגטו, הגיעה למחנה וגילתה שנותרה לבדה. בינובסקה הרבתה ינינה בכתיבת שירים שאותם דקלמה בפני האסירים, ביניהם מיכאל בורביץ', שנמלט מאוחר יותר מהמחנה בעזרת ארגון ז'גוטה. נחישותו של בורביץ' הובילה להברחה של קבוצת אסירים ובהם ינינה. באוקטובר 1943 הועברה ינינה לטיפול של מרים הוכברג-פלג (מריאנסקה), פעילת ז'גוטה בקרקוב. מריאנסקה דאגה לה למקומות מסתור עד שחרורה.

בלוך פליקס (פרדיננד), תפילת חג, 1943, גטו-מחנה טרזין

הצלה בידי רבנים

בספטמבר 1943 השתנו הדברים מקצה אל קצה. אז נכנסו הגרמנים כשליטים לרוב חלקי איטליה. מיד התחילו רדיפות מסוג שונה לגמרי. הפעולה הראשונה שעשו הגרמנים כשנכנסו לעיר הייתה לקיחת רשימת היהודים. הם נכנסו מבית לבית, הוציאו את היהודים והעבירו אותם למחנה מעבר... הייתי אז בפירנצה. הייתה בהלה גדולה בין היהודים, אבל הם לא הבינו אל נכון את הסכנה. אחי, ד"ר נתן קאסוטו, השתדל להחזיר ליהודים את הכרת הסכנה, ממש עבר מבית לבית ושידל אותם להיכנס למנזרים, לברוח לכפרים, להסתתר בשמות מזויפים. הוא ארגן עם כומר אחד ועד עזרה... היו שמועות על תאי הגזים, אבל היהודים האמינו שכאן זה לא יקרה. הם חשבו שגם בתקופה זאת אפשר יהיה לחיות ושגם הגרמנים יסתפקו בהפעלת האפליה שכבר הכניסו הפשיסטים. כמובן זה לא היה כך..."

מתוך עדותה של חולדה קמפניינו (אחותו של נתן קאסוטו) במשפט אייכמן

הרב קאסוטו, אשתו חנה וילדיהם במילאנו, 1942

אני זוכרת היטב את הפעמים האחרונות שראיתי את נתן, את דברי התקווה שנכללו בסוף דרשתו בראש השנה בבית הכנסת הגדול של פירנצה. היו אלה דברים מופלאים שבמשך כל הימים הארוכים בהם נרדפתי עד צווארי חזרתי ושיננתי אותם לעצמי ושאבתי מהם עידוד... בחג הסוכות היה בית הכנסת פתוח ואנו הלכנו אליו... זוכרת אני את נתן בסוכתו הזעירה... כולם מקשיבים קשב רב לדברי הרב שמוסר לנו בקול דואב את בשורת האיוב שלא תיאמן ושהגיעה אלינו באיחור של ארבעה ימים תמימים, את ההתנפלות על הגטו של רומא. הרב התריע שמאותו רגע ואילך לא נוכל עוד להיפגש בבית הכנסת שברחוב פאריני ושלא יתקיימו עוד תפילות בציבור. אולם, כדרכו, קרא לנו שלא להתייאש לעולם, ושנמשיך לשמור על אמונתנו. מאותה שעה הוא עבר לפעול במחתרת למען בני קהילתו שנזקקו ביותר לעזרה. בחלק מפעילות זו השתתפו גם אבי ועוד מספר יהודים מבני הקהילה. הם היו נפגשים במספר בתי קפה בפירנצה, ובעיקר באחד שהיה ממוקם בפקולטה לכלכלה ומסחר. כך שהמתכנסים היו משתלבים בקהל ומסווים עצמם בין הסטודנטים והמרצים. אני השתתפי לפעמים באותן פגישות כ"זקיף"... באחת מן הפגישות הללו נודע לנו על תפיסתו של הרב נתן קאסוטו, ומעט אחרי זה נודע לנו גם על תפיסתה של חנה אשתו היקרה."

מתוך עדותה של ליאונלה ויטרבו, בתוך גאיו שילוני, ספר זיכרון לנתן בן משה דוד קאסוטו, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 27-28

ילדי משפחת קאסוטו ומשפחת קמפניני

בפריינץ באביב 1945 (תשי"ג)...

...ובקבוצת יבנה בשנת 1946 (תשכ"ה)

ילדי משפחת קאסוטו וקמפניני ב-1943. זמן קצר לאחר מכן נשלחו בנפרד למקומות מסתור שונים וכך ניצלו. בתצלום למטה, חמשת הילדים בקיבוץ גן יבנה, 1965.

אחרי שהשתחרר מן הדאגה הלוחצת על משפחתו, המשיך אחי [נתן קאסוטו] ביתר מרץ בעזרתו לכלל האוכלוסייה היהודית. לא רק היהודים המקומיים זכו לתשומת ליבו: פירנצה הייתה מוצפת באותם ימים בפליטים יהודים, שבאו מצפון איטליה ומדרום צרפת כדי לנסות לעבור את החזית לדרום איטליה, לחופש המיחול. הייתה להם רק כתובת אחת: רב הקהילה. והוא דאג לכולם - בכסף, בכרטיסי מזון בשם מזויף, בעצה, בכרטיסי רכבת, במקום לינה ללילה אחד או יותר. המנזרים באו לעזרתו. עד מהרה הרגיש נתן שאיננו יכול לשאת לבדו בעול המשימה הקשה שלקח על עצמו והקים מסביבו מן ועדה בהרכב מצומצם של חברים, אחדים מבני ברית, אחדים נוכריים... מתילדה קצין מספרת כי הייתה בוקר אחד במשרדי הקהילה עם נתן. המשרדים היו ריקים, לא היה איש מפקידי המקום. התחילו להגיע פליטים, היה צורך בכסף... נתן אמר לה "מתילדה, רוצי לקנות פטיש" פטיש? כן בשביל הקופה. היא רצה והביאה פטיש. בכוחות משותפים פתחו את קופת הקהילה ולאותו יום היה כסף. מיד אחרי כן התארגן הוועד ובעזרת אנשי הכמורה זרמו כספים מן הכנסייה לקופה...

בינתיים היו מעצרים כאן ושם בעיר... השמועה שהתפשטה חיש מהר עשתה את עבודת השכנוע של נתן לקלה הרבה יותר, או אפילו למיותרת. אבל העזרה הממשית נעשתה קשה יותר ויותר. הוועד ישב כל פעם במקום אחר על מנת שיהיה קשה לעלות על עקבותיו.

יום אחד, היה זה שבת 27 בנובמבר, בא שאול בעלי לחפש אותי במנזר... בשורת איוב בפיו. נתן נתפס יום לפני כן ביום שישי אחרי הצהריים בישיבת הוועד. כמה מאנשי הוועד נתפסו יחד אתו... הפשיטה הזאת הייתה חלק מציד שלם, שנעשה בבתי היהודים וגם במנזרים במשך הלילה.

חולדה קמפניני, לדור אשר לא ידע, קורותיה של אם צעירה בשנה גורלית בגולת איטליה, הוצאת קדם, תשנ"ז, עמ' 15-16

הרב ד"ר נתן עמינדב קאסוטו

ד"ר נתן קאסוטו, רופא עיניים במקצועו ורב הקהילה היהודית בפירנצה, הקים קבוצה שסייעה לקהילה ולפליטים יהודים בכסף בתעודות מזויפות ובמקומות מסתור. הרשת שהקים הצילה מאות יהודים בתקופת הכיבוש הגרמני. קסוטו נתפס בידי הגרמנים וגורש לאושוויץ. נרצח ככל הנראה במהלך צעדות המוות, ינואר 1945. אשתו חנה גורשה אף היא לאושוויץ. חולדה, אחותו, דאגה למסתור לארבעת ילדיהם (מהם שרדו במסתור שלושה) ולשני ילדיה. בתום המלחמה עלתה עם כולם לקיבוץ גן יבנה. האם חנה שרדה אך נהרגה ב-1948 כאחות בשיירת הדסה.

ב 21.9.43 זומן הרב ברזילי לגסטפו ונצטווה להכין רשימות של כל יהודי אתונה הרשומים בקהילה, של היהודים בעלי נתינות זרה, של יהודים בעלי נתינות איטלקית, של פליטי סלוניקי, של האנשים שסייעו ליהודים לברוח, של היהודים בעלי הרכוש והממון הנמצא בבנקים ועוד. הכל באיומים. הורו לו להקים ועד חדש בראשותו. הוא נדרש להקים משטרה יהודית. הרב ברזילי יצא מהפגישה נרעש.

אותו לילה היה בשבילי "ליל שימורים". למרות סכנת המוות אשר ריחפה אז עלי מילאתי באותה שעה שני תפקידים חשובים. האחד היה שהפנקסים החדשים אשר היו במשרד ועד הקהילה אחרי הרשמת החברים החדשה יעלו על המוקד וישרפו כליל על ידי, והשני היה שקראתי לאספה גדולה בבית הכנסת עצמו את כל היהודים וביארתי להם את הצורך לעזוב תיכף ומיד את בתיהם, להציל כל מה שאפשר ולברוח ולהתרחק, כדי שלא הגרמנים ולא היוונים יידעו את מקום מחבואם. וגם לאלה שלא באו לאותה אסיפה טלפנתי ודיברתי באופן שהגסטאפו לא יבין את תוכן דבריי, באומרי להם שהחולה מסוכן מאוד והרופאים מצווים על החולה לצאת את העיר ולהתיישב בהרים.

ביום 22 בספטמבר התייצבתי בפני הגסטאפו והודעתי להם שלא הבאתי להם שום רשימה. הצורך ויסליצני כעס והיכה על השולחן. אז הוצאתי את התעודה הגרמנית משנת 1941, אשר בה היה כתוב איך באו שודדים וגזלו את כל פנקסי ועד הקהילה, והוספתי שמאז לא נעשתה הרשמה חדשה ואי אפשר היה לי בזמן הקצר שנתנו לי לזכור את כל השמות והכתובות של כל היהודים. אז ניתנה לי ארכה של 48 שעות.

בצאתי מהגסטאפו החלטתי לגמור את מלאכתי, מלאכת ההצלה. התקשרתי עם ראשי הפרטיזנים באתונה וביקשתי מהם לסדר את פרטי ההצלה של כל יהודי אתונה. סידור זה נעשה בכתב והתנאים היו כאלה: ארגון הפרטיזנים היוונים מקבל עליו להציל את כל היהודים, להוציא אותם מאתונה ולהביא אותם ליוון החופשית, כלומר אל ההרים. הוא מתחייב להבטיח להם מעון ומחסה וגם מזונות עד כמה שידם משגת. ההשתתפות של היהודים במלחמה נגד הגרמנים לא הכרחית, אך כל צעיר יהודי שירצה להשתתף יקבל את כל הזכויות כיתר היוונים. כנגד זה התחייבתי למסור להם את הכסף שהיה לקהילה בבנקים וגם הבטחתי לתת להם אחרי ההצלה תעודה על פעולותיהם לטובת היהודים... נוסף לזה עשיתי מגבית אצל היהודים העשירים, ואת הכסף הזה חילקתי בין כל העניים..."

יהדות יוון בחורבנה, פרקי זיכרונות, המכון לחקר יהדות סלוניקי, עמ'

25-26

הרב אליהו ברזילי (1891-1971), רבה הראשי של הקהילה היהודית באתונה

25-26

הרב משה שמעון פסח

רועה מסור לקהילתו - הרב משה שמעון פסח

לאחר שאיטליה נכנעה לבעלות הברית, ב-3 בספטמבר 1943, הטילו הגרמנים את שליטתם על אזור הכיבוש האיטלקי ביוון, כולל העיר וולוס. בראש השנה תש"ג, 30 בספטמבר 1943, נקרא הרב פסח למפקדה של המושל הצבאי הגרמני, קורט ריקרט, אשר דרש שיגיש לו בתוך 24 שעות רשימה של כל יהודי העיר תוך ציון הנכסים שלהם - לכאורה למטרה התמימה של קביעת האספקה הנדרשת כדי לקיים אותם בתקופת הכיבוש. מלכתחילה לא התכוון הרב לקיים את דרישת הגרמנים, ובמקום זה פתח מייד בסדרת פעולות כדי להציל את הקהילה שלו. אחרי שהעמיד פנים כאילו נרגע ממשמע ההסבר שהרשימה נדרשת מסיבות סטטיסטיות בלבד, הוא ביקש ואף קיבל מריקרט ארכה של שלושה ימים כדי להכין אותה.

הרב ניגש לידידו, הארכיבישוף יואכים אלקסיפולוס, לבקש את התערבותו כדי לברר את כוונתם של הגרמנים. הארכיבישוף יצר קשר עם הקונסול הגרמני בוולוס, הלמוט שפל, אשר היה מקורב אליו במיוחד, וזה מסר לארכיבישוף בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים שעל היהודים לעזוב את וולוס לפני תאריך היעד. הארכיבישוף מסר את הידיעה הזאת לרב פסח וצייד אותו במכתב עבור הכמורים והתושבים בערים הנידחות בהרים שמסביב לעיר ובו הפציר בהם לסייע ולהגן על היהודים בכל דרך. יוזמתו של הרב צלחה, ובסיוע של ראש העיר, פקידים נוספים ומפקד המשטרה העירונית הצליחו אנשי המחתרת היוונים להבריח את רובם של יהודי וולוס אל ההרים בתוך שלושה ימים.

לימים כתב הרב פסח:

בלי לאבד רגע הלכתי אל המטרופוליט יואכים, אדם בעל אופקים רחבים ורגשות נאצלים. הסברתי לו תכף את העניין, והוא קרא לאיש כמורה אחד... הפצתי בהם... להודיע לכל תושבי הכפרים הסמוכים שיקבלו בסבר פנים יפות את כל היהודים שיבקשו אצלם מקלט ושככל התנאים יעזרו להם להתחבא. מיד נעשה הכול כדי למלא את בקשתי."

ההחלטה לפנות את כל הקהילה לא הייתה החלטה קלה עבור הרב פסח, בהתחשב בתנאים הקשים ששררו בהרים ובחורף המתקרב, אבל הוא היה נחוש להוציא לפועל את תוכניתו. בריחתו של הרב פסח נתנה את האות להתחלת המנוסה של שאר חברי הקהילה. כל הנמלטים מצאו מקומות מקלט בהרים בסיוע המחתרת היוונית. הגרמנים קבעו כופר על ראשו של הרב. שניים מבניו ובת אחת נתפסו על ידי הגרמנים ונרצחו ואשתו מתה מצער במהלך תקופת המסתור על מות בניה.

אבל רוחו של הרב פסח לא נפלה. הוא הקים יחידת פרטיזנים אשר סייעה לחיילי צבאות הברית שניסו להתחמק מהגרמנים ואף לחמה נגד הגרמנים. לאחר המלחמה חזר הרב פסח חזר לוולוס עם 800 יהודים שניצלו ונרתם למאמצים לבנות מחדש את העיר החרבה.

פעילותו האמיצה של הרב פסח, בשיתוף הבישוף, אנשי המחתרת ואחרים, הביאה להצלתם של רוב יהודי וולוס, 74% מכלל האוכלוסייה היהודית בעיר, תופעה ייחודית בהיסטוריה של השואה ביוון.

אלכסנדר בוגן, יהודים ביער, יערות נארוץ', 1943

הצלה ביער

משה גילדנמן, פרטיזן, 1943

דיאדיה מישה, אשתו גולדה, בנו שמחה ובתו פייגל, קורץ, 1936

בנו של משה גילדנמן, שמחה, 1944

משה גילדנמן, "דיאדיה מישה"

בעקבות אקציה בגטו קורץ, שבה נרצחו בני משפחתם, ומידע על התארגנות פרטיזנית באזור - ברחו משה ובנו שמחה ליער, בספטמבר 1942, עם קבוצה מיהודי הגטו. היחידה היהודית בפיקודו של משה - דיאדיה מישה - תקפה יעדים גרמניים. בינואר 1943 הם הצטרפו לאוגדת הפרטיזנים של סובורוב ומאוחר יותר לצבא האדום.

מוט'לה נולד ב-1930 בעיירה קרסנובה שבוהולין, פולין.

שתי משפחות יהודיות היו בקרסנובה, משפ' שליין שהתפרנסה בדוחק מטחינת קמח ומשפ' גרשטיין שחיה בעושר ממסחר בסלק סוכר.

בהיותו בן שמונה עבר מוט'לה להתגורר בבית משפ' גרשטיין ושם הוא מתוודע למוסיקה ולשעורי נגינה, ומקבל כינור שעמד בבית ללא שימוש.

ביוני 1941, עם פלישת הגרמנים לשטחי המזרח שבשליטת ברית המועצות, וכניסת הצבא לקרסנובה, התירו הגרמנים לאביו של מוט'לה להפעיל במשך זמן מה את טחנת הקמח, אך בלי לקבל תשלום. בשל החמרת המצב הכלכלי וכדי לעזור בפרנסת המשפחה נאלץ מוט'לה לעבוד בשירותו של איכר.

יום אחד הקדים מוט'לה לצאת מהשדה, וכדי שלא להתגלות הסתתר בטחנת הקמח. באותו יום הייתה התנפלות על יהודי המקום, ומוט'לה ראה במו עינוי כיצד הוריו ואחותו בתיה נרצחים וכיצד השכנים בוזזים את תכולת ביתם. עם רדת החשיכה חזר הנער לביתו, הוציא את הכינור ממקום מחבואו וברח לכיוון היערות. הוא נדד קילומטרים רבים ודאג להתרחק מקרבת בני אדם, אך עם בוא החורף נאלץ להיכנס, בזהות בדויה, לאחד הכפרים, ושם עבד כרועה.

לאחר תקופת נדודים ביערות ווהלין פגש בפרטיזנים מיחידת "העבריקה גרופה" של דיאדיה מישה. תחילה הציג את עצמו בשם מיטקה וביקש להצטרף אליהם. דיאדיה מישה שאל אותו אם לא מפריע לו להיות בקרב יהודים, ומוט'לה, ששמר בסוד את דבר יהדותו, ענה בשלילה. רק כעבור חמישה חודשים גילה לחברי הקבוצה את יהדותו.

דיאדיה מישה, שעמד על כישרונו המוזיקלי של מוט'לה, הועיד לו תפקיד של איסוף מודיעין. הוא שלח אותו לכפרים, מחופש כקצין המנגן בכינור, והטיל עליו לנצור בזיכרונם פרטים על אנשי צבא ויחידות שעברו במקום.

באוגוסט 1943 נודע לדיאדיה מישה על ריכוז כוחות, והוא שלח קבוצה של פרטיזנים, ובכללם מוט'לה, להתמקם

בכיכר ולנגן. אחד הגרמנים שמע את נגינתו של מוטל'ה והוביל אותו למועדון הקצינים, לנגן שם לצדו של פסנתרן. מוטל'ה התבקש להגיע למועדון מדי יום ביומו, ואף קיבל מעין מדים גרמניים. נסיבות אלה אפשרו לו לאסוף מידע חשוב. הוא למד את סמלי כל היחידות ודיווח לחברי הפלוגה ולמפקדו, דיאדיה מישה, אילו יחידות הגיעו לאזור.

באוקטובר 1943 הצטרפה קבוצת הפרטיזנים לצבא האדום והמשיכה בלחימה נגד הגרמנים. באחד הימים, כאשר יחידה גרמנית התקרבה בסתר אל חיילים סובייטים, מיהר מוטל'ה ורץ להזהיר את הלוחמים, אך בדרכו חזרה אל הפרטיזנים נורה ונפצע.

דיאדיה מישה ובנו שמחה מיהרו אל מוטל'ה הפצוע. "האם עכשיו אוכל לפגוש את הורי ואת אחותי?" שאל הנער ונפח את נשמתו.

לזכרו כתב דיאדיה מישה את השיר: מוטל'ה פרטיזן

כינורו של הנער מוטל'ה שליין,
לוחם בקבוצה של דיאדיה מישה

מוטל'ה פרטיזן

בווהלין בעיירה קטנטונת
חי לו מוטקה ילד יהודי.
מכנסיו קרועים. גם הכותונת,
אך כינור חליל לו: אי דו די די

כי מוטל'ה ילד חמד
מוטל'ה הוא לא פחדן
הוא והגברה הם צמד
כי בן חיל מוטלה הפרטיזן

מוטל'ה סייר של כל הגדוד הוא
מבטו חודר אויב יגל
מוטל'ה גיבור למוד נקם הוא
לא אויב אחד מידו נפל.

כי מוטל'ה ילד חמד...

בעד אביו אמו אחות ורע,
באויב נוקם גיבור קטן,
כל הלוחמים מי לא יודע
קוראים לו מוטקה הפרטיזן

כי מוטל'ה ילד חמד...

אל תמהרו להילחם ולמות.
נשארו מעטים כל כך; אנחנו
צריכים להציל נפשות.
חשוב יותר להציל יהודים
מלהרוג גרמנים.

טוביה ביילסקי

פרטיזנים ביחידת האחים ביילסקי, יער נליבוקי,
מאי 1944

בא האביב ואתו כוחות חדשים ותקוות. יש לכתוב לגטאות, שיבואו אנשים. כאן לא יושלכו לתוך בורות. אם נגזר למות יפלו כאן בקרב. קוזלובסקי, איכר ביילורוסי ידיד נאמן של הביילסקאים מדבר אידיש כיהודי, כי בין יהודים גדל... הוא יעביר מכתב אל גטו נובוגרודק... המכתב לא נשמר אבל תוכנו זכור היטב: אנו ביער כעשרים נפש. יש לנו נשק. החלטנו לארגן קבוצת פרטיזנים. תאגד גם אתה מבני הנוער שבגטו המוכשרים להחזיק נשק ובואו ליער. נילחם יחד... כל ימי הקיץ הוסיפה החבורה לגדול. שליחים הלכו אל הגטאות הקרובים. יהודים שמעו ובאו. איכרים יעצו ליהודים בודדים המסתתרים אצלם שילכו את חבורת הביילסקאים ולא יחסר להם דבר. בראשית החורף מנתה החבורה למעלה ממאה נפש ובתוכם ילדים..."

טוביה ביילסקי, יהודי יער, מסיפורי פרטינים יהודים ברוסיה הלבנה, הוצאת עם עובד, 1946, עמ' 57-61

סוף 1942 - תחילת 1943 עם הגברת מבצעי החיסול הגרמניים התקיים ויכוח על הדרך... היו מהקשישים אשר יעצו שלא להביא עוד אנשים מהגטאות, כי "לא יהיה אוכל", כי "מחנה גדול עלול יותר להיתפס" כי "יהרגו את כולנו", אז השתיקו אותם גם בתוקף המשמעת וגם בלחץ על מצפונם. "וכי מה מטרתנו כאן, להציל רק את עורנו אנו? כל זמן שאפשר להציל עוד יהודי מציפורני הנאצים נחלץ אותו... הלוואי והיו לנו עשרת אלפים יהודים, את המזונות נשיג".

טוביה ביילסקי, יהודי יער, מסיפורי פרטינים יהודים ברוסיה הלבנה, הוצאת עם עובד, 1946, עמ' 62-63

תמיד היה מחננו מפוזר חלקים חלקים בקוטר של למעלה מעשרה קילומטרים רבועים. מאה מאתיים בקבוצה אחת של בקתות. קבוצות אחרות באגפים מרוחקים. היה עולה על דעתי הפסוק: "והיה אם יבוא האחד והיכהו, והיה המחנה הנשאר לפליטה". זו אסטרטגיה של אבות אבותינו. מידי פעם הייתי נזכר בזה בשיחות: כך נהגו אבות אבותינו והם צדקו, נעשה גם אנו כמוהם."

טוביה ביילסקי, יהודי יער, מסיפורי פרטינים יהודים ברוסיה הלבנה, הוצאת עם עובד, 1946, עמ' 82

פרץ חורשתי, מתוך אלבום ציורים שצייר בארץ ובו תיעד את קורותיו בגטו ורשה ובריחתו והצטרפותו למחנה ביילסקי. אוסף המוזיאון לאמנות, יד ושם

אבא בא והביא כיכר לחם גדולה, כהה, כפרית. הוא אמר שאנחנו צריכים לתת את הלחם לטוביה ביילסקי שיאכל, מפני שהוא, המפקד, צריך לאכול טוב. אבל טוביה סירב לקחת את הלחם. אבא שלנו התחנן לפניו, אבל הוא לא הסכים. "אתה צריך לתת אותו לילדות שלך. אני לא יכול לקבל אותו ממך". טוביה בכה כמו ילד, אבל בשום פנים ואופן לא היה מוכן לגעת בלחם. לעולם לא אשכח את הוויכוח בין שני הגברים"

מתוך עדותה של לובה דבורצקי, ארכיון יד ושם

יצאה התהלוכה הגדולה של 1230 יהודים מיער נליבוקי אל העיירה נובוגרודק. הייתה יציאת היער. וזה היה המראה: רוכבים סיירים, אחריהם צועדים רגלים מזוינים, סוסים מושכים בשיירת עגלות. רוב הקהל הולך ברגל אחרי העגלות, בהן ניתן מקום רק לחולים ולחלשים ביותר, עדר פרות אחרי הקהל... המפקדים רוכבים בין הלוחמים ומבקרים מידי פעם את חלקי השיירה הגדולה. יוצאים ושרים. שרים הכל: את שיר הפרטיזנים ואת "התקווה", מכל אשר יעלה על השפתיים. נשמע גם ברור השיר העברי "אנו עולים ושרים". הרוחות גאו. איזה מפנה, מה יביאו החיים החדשים? היכן הקרובים? מה יהיה עתה?"

טוביה ביילסקי, יהודי יער, מסיפורי פרטיזנים יהודים ברוסיה הלבנה, הוצאת עם עובד, 1946, עמ' 239-240

טוביה ביילסקי

זוסיה (אלכסנדר) ביילסקי

עשהאל ביילסקי

מחנה המשפחות של האחים ביילסקי

בסוף 1941 לאחר הרצח ההמוני שביצעו הגרמנים ביהודי אזור נובוגרודק במהלכו נרצחו הוריהם של טוביה, זוסיה ועשהאל ביילסקי, החליטו הצעירים לצאת ליערות נליבוקי הסמוכים במטרה להקים יחידת פרטיזנים. הם ביקשו לנקום את הרצח ולהציל חיי יהודים. במהלך הזמן, התלכדו סביבם יחידים ומשפחות, יהודים פליטי גטאות ומחנות. בקיץ 1944 מנה מחנה המשפחות, בפיקודו של טוביה ביילסקי, כ-1,200 נפש. לצד לחימה בגרמנים הפך המחנה למקור הצלה ליושביו. טוביה, זוסיה ועמם רוב אנשי המחנה ניצלו, עשהאל נפל כקצין בצבא האדום בקרב נגד הגרמנים.

וַתֵּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֵּלֶד שֵׁם אֶבְרָהָם.
 AND PUT THE CHILD THEREIN
 MOÏSE SUR LES BORDS DU NIL II-2-3.

הצלה בידי יחידים

יורה ליפשיץ

ב־19 באפריל 1943, יצאו יורה ליפשיץ, רופא יהודי, וחבריו לקבוצה מחתרית בלגית, ז'אן פרנקלמון ורובר מייסטריו, לפעולה עצמאית. הם החליטו לעצור רכבת גירוש. היה זה טרנספורט מספר 20, שיצא ממחנה המעבר מכלן לאושוויץ ובו 1,631 יהודים.

כשבידיו פנס ואקדח עצר יורה את הרכבת. מייסטריו פתח את דלתות אחד הקרונות ואִפשר ל־17 יהודים לברוח, כשבד בבד השומרים הגרמנים פתחו באש. הייתה זו ההתקפה היחידה על רכבת גירוש.

במהלך 1944 נעצרו השלושה. ז'אן ורובר שרדו את המחנות. יורה הוצא להורג בפברואר 1944 במחנה ברנדונק שבבלגיה.

תקיפה זו של רכבת מגורשים הייתה מקרה התקיפה היחיד באירופה על רכבת שילוח של יהודים. מהמשלוח העשרים עצמו נמלטו 231 יהודים, 23 מהם ניספו מיריות שומרי הרכבת. הפעולה הייתה קטנה בהיקפה ובהצלחתה, אך נקשרו אליה גם הבריחות האחרות והיא הפכה לאגדה.

בערב ה-19 באפריל 1943, ביום בו פרץ מרד גטו ורשה והלילה בו חל ליל הסדר, נסעו ארבעה נערים באופניהם לכיוון היציאה מבריסל. הם נשאו עמם אקדח, פנס ונייר אדום. אחד מהם החליט לפרוש, ושלושת האחרים המשיכו ונסעו לכיוון כפר החוצה את מסילת הרכבת ממחנה המעבר מכלן ללבן. המקום שבו בחרו למתקפה היה רחוק מכל מרכז עירוני ונמצא בעיקול דרך, מוקף בסבך צמחייה. הם הסתערו על משלוח מספר 20... רק ליפשיץ היה חמוש. היה לו אקדח ושישה או שבעה כדורים. בכיסם היה כסף שאותו תכננו לחלק למגורשים כדי לסייע להם להימלט... ב-23:30 עצר פנס אדום את הרכבת. שלושה אנשים רצו לאורך המסילה. שניים מהם ניסו כשבידם פנס וסכין לחתוך את התיל שסגר את הקרונות. השלישי, יורה ליפשיץ, נע לעבר הרכבת כשאקדח בידו במטרה לאיים על הנהג, אך הוא הבין שבניגוד למה שחשב יש שומרים בקרון הראשון. חמש שש הדקות הבאות היו זרועות בלבול ומבוכה. הגרמנים הופתעו מהעצירה... הלילה היה בהיר והם ראו צלליות מדלגות בשדות. כשהצליחו להזיז את דלת הקרון לא הצליחו ז'אן פרנקלמון ורובר מייסטריו לשכנע את המגורשים לרדת מהרכבת... חלק מהנוסעים חשש ממלכודת, האחרים היו זקנים או חלשים מדי... הם פתחו כמה קרונות ברצף ושחררו 17 אנשים... הלוחמים נתנו כמה שטרות של חמישים פרנק לידי הנמלטים ואמרו להם להיעלם במהירות האפשרית. במקביל אנשי המשטרה הגרמנית ירו. אנשים נפלו וצרחו והמשלוח המשיך בדרכו. המשחררים זינקו על אופניהם ונמלטו..."

לוק פייר, המשלוח ה-20 לאושוויץ, כתב העת עלומים, 2013

שמאל אוסוולד רופאיין, חבר בתנועת "עקיבא", 1939

אוסוואלד רופאיין נולד בעיירה זאדזווילה במחוז קרקוב ב-1921. עם פרוץ המלחמה ברח עם אחיו לוויילנה והיה חלק מההכשרה החלוצית במקום. נוכח הרצח בליטא החליט לברוח לביילורוס ובנובמבר 1941 הגיע לעיירה מיר בחסות מסמכים מזויפים. נוכח ידיעתו פולנית וגרמנית הועסק רופאיין בתור מתורגמן בתחנת המשטרה במקום.

כמתורגמן של מפקד משטרת הביטחון והז'נדרמריה במיר - הגרמני ריינהולד היין, פגש רופאיין בחשמלאי יהודי מהגטו במיר, דב רזניק, מבטיהם הצטלבו ורופאיין זיהה את רזניק כחברו להכשרה הציונית בוילנה. במיר פגש רופאיין גם את שלמה חרחס. חרחס ורזניק היו מראשי "השומר הצעיר" במיר והם ארגנו את המחתרת בגטו. חברי המחתרת בגטו ביקשו מרופאיין שיעביר נשק לגטו.

נעתרתי להם, בראותי את בקשתם כמטרת חיים, והרבה מטרות בחייהם לא היו עוד. בחדרו של מייסטר היין היה ארון סגור מלא נשק, רובים, אקדחים ורימונים. כל פעם לקחתי אחד מן הכלים ושמתי בין השיחים בגן, ובערב הייתי מוסרו לישראל רזניק בשער הגטו. כך העברתי לו 12 רובים."

"כשהבטחתי להם נשק נכנסתי לתחום פעילות שהיה זר לי ובלתי צפוי. לא הייתה לי כוונה להיות מעורב בהתנגדות מזוינת. ברור היה לי לחלוטין שקרב בתוך הטירה, מתוכנן ככל שיהיה, אינו יכול להוביל אלא להשמדת האוכלוסייה היהודית כולה. ידעתי כמו כולם, שבנסיבות הקיימות ניצחון על הגרמנים כלל לא בא בחשבון. שלא כחבריי בגטו, שהשתוקקו לנקום, אני לא הייתי מעוניין אלא בהצלת חיים..."

קמעא קמעא שכנעתי את ידידיי כי עליהם לוותר על רעיון הלחימה בתך הטירה. אני רואה בכך את אחד מהישגיי הגדולים ביותר בתקופת המלחמה... אחרי הכל הייתי צעיר מאוד. עם זאת הייתי מודע לערך החיים... חשבתי שבתקופה שבה כל היהודים מושמדים נדרשת גבורה, אך חשובה ממנה הצלת חיים, חיי יהודים. סברתי כי אנשים חיים עדיפים על גיבורים מתים!... לו עמדו על דעתם להילחם בתוך הגטו היו אולי מחסלים שלושה או אפילו עשרה גרמנים, אך לאחר מכן היו כולם נהרגים."

שמאל אוסוולד רופאיין (משמאל למעלה) עם חבריו לתנועה בריכוז החלוצי בוילנה, 1940

מראה המצודה במיר (דער שלאט) והגשר. למצודה העבירו הגרמנים את היהודים שנותרו לאחר האקציה והפכו את המקום לגטו.

ילדים יהודים ברחוב וילנה. ברקע נראית המצודה. מיר, 1925.

באחד הימים, ביוני 1942, ראה רופאייזן בבואו למשרד את היין משוחח בטלפון. מתוך נימת ההתרפסות של המייסטר באומרו 'כן המפקד התאריך ברור לי, ה-13 באוגוסט', הבין אוסוולד כי איש רם דרג על הקו. אחר כך באה שתיקה קשובה ואחריה אישור נמרץ: 'חיסול גמור, ברור לגמרי, יאוול!....' אוסוולד לא היה זקוק להסבר.

המייסטר פנה אליו: אוסוולד אתה היחיד כאן מלבדי שיודע. אני בטוח שניחשת. הגטו של מיר יחוסל ב-13 באוגוסט. אם מישהו יגלה זאת, אני אדע שאתה סיפקת את המידע... עוד בטרם נסתיימו חילופי דברים אלה כבר שבר אוסוולד את ראשו בענני אפשרויות ההצלה.

איש המשטרה הגרמנית מייסטר היין אשר אוסוולד שימש כמתרגם שלו

ב-6 באוגוסט הגיע רופאייזן לגטו ומסר לדב רזניק את הבשורה המרה. רופאייזן יעץ לאנשי המחתרת בגטו לוותר על חלום הלחימה בגטו שכן הוא חסר סיכוי ופירושו מוות בטוח לכל יהודי מיר. במקום זאת הציע להם לברוח ליער ולחבור לפרטיזנים. ביום הבריחה, הבטיח רופאייזן, יוציא את הכוחות החמושים ממיר ויסיט אותם לכיוון ההפוך לנתיב הבריחה.

אנשי המחתרת הודיעו ליודנראט על אקציית החיסול המתקרבת וסיפרו לרב שולמן, יו"ר היודנראט, שרופאייזן יהודי ושהוא הכשיר את הדרך לבריחה. הבריחה תוכננה ליום ראשון בערב ובליל שבת - ובשבת היה הגטו כמרקחה. אנשים התרוצצו ושאלו שאלות של איש לא הייתה עליהן תשובה - להישאר או לברוח? שולמן קיים אסיפה כללית והכריז שאל לאיש להפריע לבורחים. הוא עצמו, כך אמר, החליט להישאר.

ב-9 באוגוסט בלילה נמלטו מהגטו כ-300 יהודים, ובהם כל 80 חברי המחתרת.

כפי שרופאייזן הבטיח היו השוטרים עסוקים במרדף שווא אחר "פרטיזנים" בכיוון ההפוך לתנועת הבריחה ורק 4 שוטרים נותרו באותו לילה במפקדה במיר. למחרת היום חזרו השוטרים ממרדף השווא וגילו את בריחת היהודים.

בשעה 8 בבוקר, ב-11 באוגוסט, כבר הייתי בחזרה ליד שולחן עבודתי. כעבור שעה קלה פרץ איש המשטרה הביילורוסית לחדר כשהוא צועק: 'היהודים ברחו, היהודים הסתלקו! המייסטר שאל כמה? שלוש מאות. אה זה לא הרבה!... כשהיין שמע זאת רצה לדעת מדוע היהודים ברחו. איש המשטרה הסביר לו שהאיכרים באו אל המבצר לרכוש רהיטים וסיפרו על נייסוויז' וקהילות יהודיות אחרות שחוסלו. יהודי מיר הסיקו בוודאי שתורם הגיע. אוסוולד תרגם את ההסבר. להיין זה נשמע הגיוני. הוא לא נראה מודאג או מופתע."

זהותו של רופאייזן נחשפה בשל הלשנה. יהודי שעבד במטה המשטרה כסייס סיפר להיין שרופאייזן הפולני בגד בו והזהיר את היהודים. אותו יהודי לא ידע על יהדותו של רופאייזן. רופאייזן נקרא אל היין:

אנשי המשטרה הגרמנית במיר, 1942

איך יכולת לעשות לי את זה? הרי נתתי בך אמון! איך יכולת לבגוד בי? למה מדוע?

השבתי: מתוך רחמים. ריחמתי עליהם... ובכן עשית את זה לבד? לגמרי לבדך? אחרי אתנחתא ארוכה המשיך המפקד הגרמני: הגעתי למסקנה שבתור לאומן פולני נקמת על מה שעשינו לפולנים... אני צודק? ... השבתי: "לא אינך צודק... ובכן אומר לך הר מייסטר, אני לא פולני. אני יהודי. מה?? כן הר מייסטר... חשבתי שכך יהיה יותר טוב בשבילו ובשבילי. יהיה לו יותר קל לקבל את העובדה שהצלתי יהודים, אם ידע שאני יהודי, שמצידי זה היה מעשה חיובי, לא מעשה עוין."

אוסוולד במדי כומר, פשמישל, פולין, 1949

אוסוולד נשלח למעצר. משם הצליח לברוח והסתתר במנזר שהיה צמוד למטה המשטרה במיר. בהיותו במנזר החליט רופאייזן להמיר את דתו ולקבל עליו את הדת הנוצרית. בדצמבר 1943 עזב את המנזר, ברח ליער וחבר לפרטיזנים ביערות נליבוקי. ביער חשדו בו הפרטיזנים הסובייטים ששיתף פעולה עם הנאצים, אך הבורחים ממיר הגנו עליו והצליחו לטהר את שמו.

לאחר המלחמה הצטרף רופאייזן למסדר הכרמליטי ונעשה כומר קתולי. הוא שינה את שמו ל"אח דניאל". ב-1958 עלה לישראל והצטרף למנזר סטלה מאריס על הר הכרמל. מאז הגיעו לישראל אימצו אותו יוצאי קהילת מיר - ובמיוחד הניצולים - כאחד משלהם.

השמדת היהודים בגטו שלנו לא הייתה שונה מגורלן של כל הקהילות היהודיות, קטנות כגדולות בכל רחבי אירופה המנואצת. זכינו אנחנו, בני ובנות עיירת מיר, באיש ובתופעה ששמה אוסוואלד, והודות לו אנו נמלטנו, מי שנמלט, בעור שינינו. [...] אתה שמואל שייך בלעדית לנו, לניצולים וגם לנספים מגטו מיר. אתה שייך ליהודים וקודם כל ליהודי מיר. [...]"

דברים שנשא יהודה פקר בכנס יוצאי מיר, 1991

עברתי הכל בחיי ואינני חושש יותר מהמוות. אני פוחד מהזיכרון. אינני יודע אם תדונו אותי לשבט או לחסד, אך מכל הדברים שתדעו עלי ארצה שתזכרו שנולדתי כיהודי ומתי כיהודי."

מתוך צוואתו של אוסוואלד רופאייזן

הקטעים לקוחים מתוך: נחמה טק, בגוב האריות - פרשת חייו של אוסוולד רופאייזן, יד ושם, תש"ס

קבוצת פרטיזנים מחטיבות לוחמות שונות ששמרו על שדה התעופה ביער נליבוקי. חלקם נמנים על הבורחים מגטו מיר. יולי 1944

אוסוולד פרטיזן, 1944

אוסוולד בחברת ניצולים, אנשי העיירה מיר, בכינוס יוצאי העיירה בארץ

הכרזה הממלכתית לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף

עיצוב: רותם שריר

בכרזה בה רישום פחם לירי של שני זוגות רגליים החולקות בזוג אחד של נעליים, עולה במלוא עוצמתו נושא שותפות הגורל היהודי בתקופת השואה.

לפרטים נוספים והצעה לשיח:

<https://www.yadvashem.org/he/education/educational-materials/learning-environment/poster-2020.html>

לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה תש"ף, אנו ממליצים להקריא שמות של קרבנות שנרצחו בשואה.

קישור לרשימות שמות להקראה:

https://www.yadvashem.org/yv/he/remembrance/download.asp#name_lists

קישור לרשימת שמות ולהדפסת דפי עד:

<https://www.yadvashem.org/yv/he/remembrance/pdf/names-pot.pdf>

WWW.YADVASHEM.ORG